

خاب ياترا

مزارخان

درگاہ شاہ عبداللطیف بھٹائیؒ

درگاہ خواجہ غلام فریدؒ

درگاہ لعل عیسنؒ، کروڑ

خاب یا ترا

(پندھ و ہائی)

مزار خان

جھوک پبلشرز

ملتان دولت گیٹ ملتان 061-4511568

خاب یا ترا

(پندھ و ہانی^ط)

مزار خان

صلاح کار

علی آصف سیال	عباس سیال	ڈاکٹر مونس سرگاٹی
افضل جگوال	باسط بھٹی	سلیمان سہو
سارنگ خان	جیون خان	شہناز ملک
		دوستین لشاری۔

جملہ حقوق لکھاری دے آپٹے ہن

کتاب:	خاب یا ترا
کہانی کار:	مزار خان
مکھ پناں:	ریاض ملغانی
چھاپن ہار:	جھوک پرنٹرز ملتان
وڈن ہار:	(1) صابر عطاء 03008762327
	(2) جھوک پبلشرز ملتان
مشینی لکھت:	صابر عطاء
سن اشاعت:	2024ء
تعداد:	500
مئل:	300 روپے

سندھ وادی دی ادھوری ڈائری

فروری 2024 ایچ، لب نیلم دے کجھ دوستاں: پروفیسر سبطین سرگاٹی، خالد میراٹی، سیف اللہ ملغاٹی دے آکھے تے سندھ و نجٹ دی حامی بھری چا۔ پک ڈینہہ ٹرپیو سے۔ 6 ڈینہہ تے 5 راتیں تھل، راوا، روہی تو تھیندے، زیادہ وقت سندھ و نج گزاریا۔

لمبے سفر توڑے خاصا تھکایا۔ لیکن تھکے ہوئے پڈھڑے ذہن کوں سندھ وادی چارج چا کیتا۔ جیہڑا پک خاص عرصے تو سمھن داہیلک تھیا ودا ہا۔ جب کہ دل کملاپڈھپے ایچ، ہالے وی تال ایچ ودا ہئی۔

آہدن: سفر وسیلہ ع ظفر ہوندے، ایہ سچ اے۔۔۔ پیلھے پیلھے کارون جھردے پک سجاک ماہٹوں، آپٹے من کوں جھپی ڈتی۔ ایس آلسی ذہن تے جی سنوال آپے دھوتج گئی۔ کارون جھردے اللہ رکھیو کھوسو پک خاب سٹوایا۔ او بھاگیں بھریا خاب ہئی۔ اوندے خاب دی تعبیر بندے دے موئے دماغ کوں روشنی ڈتی چا۔۔۔

ہر دم زندہ فدا حسین گاڑی
وِ سمل پنوار، ظہور دمانی
فقیر ابھگت:

روہی تھل دمان دے جوگیاں دی یاد اِج

حیدر آباد ایچ پک جگراتے راہیں سُجاک سندھی دوستاں دے
 آدرش، لگن، جذبیاں، ایس وِسمیے ذہن کوں چاک کیتا چا۔ پک عرصے تُو
 جیہڑا سُن ہئی پیا۔ قلم چاوٹ موت ڈِ سدی ہَس۔ ”خاب یا ترا“ سندھی
 بھرانوں لائی، چٹنگ چولے دا نتیجہ ہے۔۔۔۔۔ شالا قاری دے دل دماغ
 کوں وی تحریک ڈِ یوے چا۔

آخرتے صابر عطاء دا شکریہ ادا نہ کرن نا انصافی ہوسی۔ جنیں ایہ
 وِہائی سُنٹن تُو باد، اِیکوں خلوص نال کمپوز کیتا۔

مزار خان

چاہ بہادر لشاری آلا۔ چوبارہ۔ لیہ

22 بدروں، 2081 ب

7 ستمبر 2024ء

کنیں ناری دے متھے اُتے جھولدی جھومر روک، نہر اہج دی لہ
شاہر دے ادھ اہج واہندی وگدی پئی اے۔ ندی دے ڈوہاں کناریاں تے
درختاں دی لام، کہیں آم شام وات اے۔ جھل مل، جھل مل ساوے
ریشمی باٹیاں روک، ندی کنارے گھاٹے درختاں دا جادو، بندے کوں روز
چٹنگ چولے پانی رکھدے..... نہر ساویں چھپری ہوٹل تے وچھیے ہماچے،
ہر لنگھدے ٹپدے کوں چاہ پیوٹ دی چھکی ڈیندن۔ اے ڈکھالا ایس جاہ دا،
روز دانواں نرواروپ ہوندے..... ڈو جھارخ ایس ہوٹل دا، گاہکاں دا بے
پناہ رش اُتے استلی وکری..... بابر انصاری دی غریبی دُور نہیں کر سگھے.....
پندزاں ویہہ سالاں تو اوندی اوہا پرائی سائیکل آندی پئی اے۔ ہوٹل مالک
بابر انصاری اے..... بابر ”تیموری“ ہووے ہا، تاں سارا ہندوستان اوندے
قدماں تلے ہوندا..... اتجھے ماحول نال ولچیسے اوں بھلے مانس دے من
کوں، قناعت گنڈی مار گھدی ہے..... شیت تہوں درہم، ریال، ٹمن، ڈالر
دے بتاوے اہج بابر نہیں آیا۔ بھانویں جو ایندے کئی گاہکاں، دوستاں
خلوص نال اوکوں بہر بھیجن دی کوشش کر ڈٹھی۔ ہر کنیں کوں ہکولڈاڈیندا ہا:
”یار لب نیلم دے جادو کناہیں نکلن جو گانہیں چھوڑیا..... روزانہ

پندھوہائی^ط

پروفیسر عادتاً کھل اچ وڑاوا کرن دی کوشش کیتی۔ لیکن پاسیوں
پٹھے ڈو قریشی برادران باقاعدہ ہک زبان تھی، ڈاکٹر دی تائید کیتی۔ طبعاً
چچا تے پروفیسر مختصر ولد اڈتا:

”سفر بہوں لمبا ہئی، تھکے تاں ہسے، پر چس بہوں آئی اے.....“
ٹھیک اونہیں ایلے یاترا دا چوتھا ہلی سیفی خان آن ڈھکا۔ ڈیکھن
ستی، سیفی دے ڈوہٹ سنگتیاں ”جے سیفی۔۔۔۔۔“ دا ہلار ابلند کیتا۔
قریشیاں دا ہلار اسٹن کے ڈاکٹر ہٹن پیار بھرا ڈکا پلایا:
”ڈیکھو یار!! سدھی طرحاں سارے یاتری ہک ہک کرتے یاترا
دا پریتی حال ڈیو، نتاں لمبی غیر حاضری پاروں سنگت، ہماچہ کلاس اچوں
ٹساں پچوں داناواں خارج کر ڈیسی.....“
سنگت، ڈاکٹر دی ہا اچ ہار لائی..... اور و ت ہک لمبا قہقہہ
وجیا..... دوستانہ ماحول اچ جج دی مصری گھل گئی۔

سیفی ہر کار دمانی جوان اے۔ صورت حال بھانپ کے مشکری دا
تڑکا لائیئس:

”ڈیکھو مارکا!! تقریباً ترائے ہزار کلومیٹر دا لمبا اور ساندو سفر کیتا
ہسے۔ ہک بندہ حال نہ ڈے سنگھسی۔ چوہے واری واری حال ڈیسن..... ہیا
ایہ وی ڈیکھو، اساں چارنا سھے۔ پنجویں پروفیسر دی کاروی ہئی۔ اوں گنگ

پلکھی پرندیاں کوں داٹا پانی پاء، سکون ملدے..... گاہک آپٹے یار ہیلی من
چاہ پلانخش تھینداں..... کہیں شادی غمی سانگے، رات ڈوشا ہر توبہر لگا
ونجاں، تاں خاب اچ کانواں لالیاں، چڑیاں دا پلکار سمھن نہیں ڈیندا
..... گاہک دوست گلہ کریندن:

”اچ چنگی چاہ نسھے پیتی..... ہیا تاں ہیا ہوٹل دے ہما چے وی
خاب اچ آہدن: دھوڑ مٹی ولھڑی پئی اے، ساڈی چھنڈک پھوک کنیں نی
کیتی.....“

ہوٹل چُجیا میراٹھی سرتوں ہیلمٹ لہیندا اودا ہئی۔ ہما چے تے ہالی
پٹھا نہی۔ او جھوپاٹ ڈاکٹر تصور بھٹی سوال تولی پٹھا ہا:
”تہاڈے سندھ یا ترادے ویڈیو، فوٹوواں، سنگت دی سک ودھا
چھوڑی ہے..... پتہ ہوے.....؟؟ ہما چہ سنگت اکھیں ڈٹھی زبانی سٹن
چاہندی اے، جناب!!“

ڈاکٹر دے وات اچ ادھی گالھ ودی ہئی۔ اُتوں ڈوبے یا تری تہ
گئے۔ پردیسرتے جوگی..... خیر پخیر تھئی۔ ڈاکٹر مزید ساہرا تھیا:
”بھائی جان! چھڑے ویڈیو، فوٹوواں نال جان نوھے چھٹھی۔

پریتی حال ڈیو..... بلوچکا حال!!.....“

ڈاکٹر زور ڈے کے فرمائش کیتی:

ایویں حال تھیندے؟؟“

”بہر حال، حال ایں ہے مارکا، پوری یا تراہک خاب روک اے۔
 ادھ ادھورا آپٹا ہک خاب ایہ جوگی نال چائی وداہا۔ ڈوجھا خاب ننگر پار کر
 دے ہک فقیر اللہ دے پورا چا کیتا..... وسیب اندر مزاراں، خانقاہیں دا آپٹا
 مشاہدہ ناں جوگا ہئی۔ درازا شریف ایچ سچل سرمست دے ادھ آسمان
 جیڈے نیل سلھے مقبرے، پیلھی نظر ایچ ترنت موہ گھدا۔ اوندے دبدبے
 بیشن کرڈتا..... سیکڑے سندھی تریمتیں مرد زائرین دی عقیدت دا زاویہ
 اساڈی وساموڑی دا موجب بڈا گیا۔ کیمرے دے بٹن اُتے اَنگل آپ
 کن آپے وسدی گئی۔ اور عقیدت دا اثر ڈوہاں ہتھاں ایچ سر آیا۔ دعا
 سانگے ڈوہیں ہتھ آپے ہک مک تھی گئے۔ درگاہ دے بہروں موسیقی دی
 کتو، اندروں نکلن دی ہتھل ڈتی چا۔ سچل سائیں دے فقیراں دی ہک
 ٹکڑی راند رسائی پٹھی ہووے:

”ننگوانماٹی دا، جیویں تیویں جولا

میلی ہاں، مندی ہاں، بے شک تیڈی بندی ہاں
 ڈھکیں میڈے ڈھولٹا، میڈے عیب نہ کھولٹا
 ”ننگوانماٹی دا.....“

دام گن وی حال گھنسو.....“

گنگ دام کار داسن کے سنگت کھل کن پڈ گئی.....
 کافی دیر تو چپ پٹھا، اکبر گر مائی وچوں مَر کیا:
 ”سائیں روک کار مائی مُنڈھوں چپ مخلوق اے..... کیا حال
 ڈیسی؟“

سیفی سچی مچی سنجیدہ تھی، آپٹے سر دابار لہاؤن لگ پیا:
 ”ڈیہ نہ اُبھرن تو پیلھے مارکا، اللہ دانان گھن کے ٹر پیو سے۔ تھل،
 راوا، روہی کچھیندے، دیگر نال کار درازا شریف (نیر پور میرز) سناہ ونج
 کڈھیا۔ پڈ دی شام بھٹ شاہ تے اُتھوں راتیں نیرون کوٹ (حیدر آباد)
 ایں پیلھا ڈیہ نہ تھیا تمام!!!“

کار دی اُتے آپٹی کار کردگی ڈس کے سیفی جلدی جلدی جان چ
 چھڑائی۔

نال کیمرہ مین میراٹی دوانگل سیدھ کر کے آکھیس:
 ”ویڈیو نوٹوواں دی اکھیس ڈٹھی، ”سوہٹا مُنڈا“ آپ ڈسیسی۔“
 پواندوں اُٹھی کے سر اندوں ہماچے دے، سوہٹا میراٹی سُو دھا تھر
 پٹھا:

”اُکھے، ”جیویں ڈاکٹر بھٹی کھری تلے انگار اڈتی پٹھئے.....“

خیر چاہ آؤں تو پہلے، میراٹی اگہاں رڑھن لگ پیا:
 ”پنڈ دی شام پروفیسر دی کار بھٹ شاہ ہئی۔ سندھ دے گھوٹ، شاہ
 لطیف سائیں دی درگاہ تے۔ جگ مگ، جگ مگ درگاہ، تریمتیں جٹیاں
 دے ہجوم کوں اسرار اچ ویڑھی پئی ہووے۔ وسیع حاطے اچ خاموشی
 چو دھار سکوت وچھیا پیا ہا۔ البتہ درگاہ دی ہکڑی چنڈ اچ کجھ نیاٹیاں
 اجرک نال سر مٹھا ویڑھ، سائیں دے سر رٹکٹن پٹھیاں۔ نیاٹیاں دے وجد
 آتے سائیں دے سراں، یا تریاں کوں رسی متوں بنھ کھڑایا۔ توڑے
 چھوڑیں دے مہین مٹکار راہیں پکے کجھ نہی پوندا۔ چھڑا لطیف سائیں دے
 سراں مسرور کر ڈتا..... سٹنی ودے ہاسے، سائیں دی درگاہ آتے تنبورے
 نغارے داہرے ویلے راج ہوندے۔ پتہ لگا بھئی، شام ایلے واہندے
 دریا کھڑویندن۔ ویلے دی مناسبت نال سر سنگیت دا، اوں ایلے وقفہ ہئی۔
 البتہ یا تریاں آپٹے وسیب ولوں لطیف سائیں کوں ہتھ بنھ آپٹی عقیدت دا
 نذراٹھ پیش کیتا:

”کوئی جھوک نماٹی بھٹ شاہ دے
 راتیں علم کوں نپ کے روندی اے
 کتھاں آپٹے آکھوں پریمیاں دا
 راہ بھل گئے ہیں سمجھاوے کوئی
 پک قول وچوں پک قول پیا

واچے، تنبورے، نغارے دے ملاپ نال فقیراں دے سر دا
 جادو۔ اہگوں ہک جوان نچ نچ فرش ادھر دڑی کھڑا ہو دے۔ پنگھر واپائی
 جوان تھکڑ دی جاہ، لمحہ بہ لمحہ مست و مست تھیندا ونچے۔ زائرین، جوان دے
 وجد واپائی چھن دا انتظار کرن پئے۔ اوندی بے بخودی کوں کنڈ کرن، توڑے
 اوکھا ہا، مگر ہو لے ہو لے پچھلے پیریں تھی گیو سے۔

یکسو الیندے الیندے میراٹی گلا صاف کرن لٹو تھولا کھنگھیا، تاں
 موقع دی مناسبت نال سیفی خان چاک تھی، ڈاکٹر دو مونہہ کیتا:
 ”ڈاکٹر صاحب.....!! فیس متوں ڈاکٹر لوگ مریض دا ہتھ نہیں
 ڈیہدے..... مفت ایچ یا ترا دی فلم وی اہگوں تے نہ چلسی..... سدھی گالھ
 اے۔ 15 چاہیں داہل، آج آپ ادا کریسو،..... ٹھیک!!“
 ”ٹھیک بابا ٹھیک.....!! 15 چاہیں داہل آج میڈے دے تھی
 گیا۔ کل تُو دوبارہ امریکن سسٹم..... چلو ہٹ تاں اہگوں تے ٹر پووو..... مزہ
 کریر نہ کرو.....“

ڈاکٹر بھٹی تر جھی سگریٹ بگھائی چا۔ سیف سومرے ناگواری
 ڈکھائی..... میراٹی دوشاند کر کے، مہر ظہور تھند کر کیا:
 ”آگہاں ٹرن کیتے واقعی پٹرول ضروری اے..... چاہ اندروسی
 تاں بھائی زبان چلسی.....“

ساکوں ول کے یاد کراوے کوئی
 بناں بارش دے کتھاں شاہ سائیں
 پئے پیٹھے ہن مہمان تیڈے“

درگاہ دے بہروں پنکھر و پنکھر یا تریاں سہیل تُو پاٹی ونج پیتا۔ سُن
 کے حیرت تھی، پچھلے ڈُوسو سال تُو سائیں دی درگاہ دی سہیل، ہندو بھرا
 چلیندن۔ اُتھاہیں ایہ احساس پختہ تھیا:

انسانیت اول اے، دھرم ثانوی شے ہے۔۔۔ ایہا صوفیانہ
 طریقت اے۔ ہندو مسلم تفریق ملاں دا، حاکم دا گھڑ تو چالا ہے۔۔۔ بہروں
 نکھتو سے۔ ڈٹھا، کھلے بازار اپوں فقیراں دی نجدی گاندی ہک ٹولی،
 چپڑیاں کھیڈ دی درگاہ اندر وٹوے پئی:

”بھٹ جا بھٹائی او، بھٹ تے وائی نور، منجھوں تُو پُجائیوں

منجھوں تُو پُجائیوں، مَن چو مرادوں

منجھوں تُو پُجائیوں، مَن چو مرادوں

“.....

”مارکا، پیلھے ڈینہہ دا قصہ ایس تھیا تمام..... یا ترا دا اگلا پندھ

خپ رنگا ہے..... او جوگی آپ بیان کر لیں.....“
 لوٹا لٹھ تے بھن کے سوہنے میراٹی آپنی جان چھڑائی چا۔ سنگت
 مونہہ پھیر کے سوالیہ نظراں نال جوگی دو تگیا:
 ہاسائیں!!

”تہاڈے ساریاں دے مونہہ گھو شکر..... بندہ حاضر!! میڈا خیال
 اے۔ آج دا حال بہوں تھی گئے.....“
 آندی کچھاں اگوں تے ٹرسوں، ٹھیک!! کیا خیال اے؟؟.....“
 جوگی معذوری پیش کیتی:
 اللہ کیتا لبِ نیلم دے سب دوست من گئے۔

(2)

ڈو جھی شام ندی کنارے ہوٹل تے ساری پڑھی لکھی سنگت کٹھی
 اے..... آپٹی آپٹی چاہ تے آپٹے آپٹے پیسے۔ امریکی سسٹم ولا چالو۔
 ”میرا نئی کول یاد ڈیواوٹن ضروری اے، اول رات بھٹ شاہ تُو
 پروفیسر دی کارنیر ون کوٹ ونچ پُچایا ہا۔“
 حال کول ابگہاں ٹورٹن سانگے جوگی اٹ کڈھیا:

”فجر ایلے اُتھوں تھر دور وانگی۔ اللہ سسین دی زمین اُتے تھر، مالک
 دی جنت نظیر پک جاہ اے، ماروی تے عمر سومرے داوطن..... ہرا بھرا قدرتی
 جنگل، پکھوپرندے، زناور، انسان، سب مخلوق خدائی، پک مک تھی وسدی
 پئی اے۔ جنگل ایچ منگل اے..... اُٹھ ڈاچیاں دے وگ، بگویں دے
 کھیر، چھانگاں بکریاں دے، چھیٹر بھیدیاں دے ماندے سماندے نہیں۔
 ہرٹ چانگاں بھریندے ودن۔ موراں دے چہکار قائم دائم ان۔ تتر،
 گیرے، چڑیاں، لالیاں کاں، بندوخ ٹھاکے تُو بے خوف اُڈ دے ودن
 پار کر پُچ، پک تھیا بھئی، تھر پار کر داہر بندہ بشر، جیا جون دے شکار کول

، سندھ سرکار، پچھلے سالوں، ہک یادگار تعمیر کیتی..... اور ایہہ ریزورٹ، اول
 قومی ہیرو دانا نواں روشن کیتی کھڑا ہے.....“
 ایہ ڈسٹن ہئی ریزورٹ میجر دا.....

”روپلو کوہلی ریزورٹ“ سرسبز، وسیع لان اہگوں، کھیر نال
 دھوتا دھانتا شاہی محل لگدے۔ تھر دے چھنوریاں روک لال غلاب
 وانگوں ہر کمرے دی وکھری وکھری چھت، پرے کنوں ہک غلال گل
 دستہ چا پدی ہے۔

ریزورٹ دی لابی ایچ کرہری چا پویں ڈاڑھی نال پتیل جٹے دانہک
 مہاندر اجوان چاہ پیوے پٹھا۔ اوندو شاندر کر کے، دلیپ کمار تعارف کرایا:
 ”اللہ رکھیو کھوسو!! پار کر دا سیوک ماہٹوں اے..... اتے ایندا
 نگہبان وی..... ننگر دی بگلی بگلی داسو نہاں ہے..... کارو نچھردے ہک ہک
 جھرنے، جھیل، پہاڑ گھاٹی دا چاٹوں اے..... دشوار گزار راہ رستیاں، اتے
 ہک ہک پہاڑ دا واقف..... کھوسو، ایں تل دانیک نام قبیلہ ہے.....
 انویہویں صدی دے دوران، پار کر نگری دی حفاظت سانگے، کھوسو قبیلے
 دیاں کولھیاں کن گھٹ قربانیاں کوئی نہیں.....“

کمار مونہوں ماء دھرتی نال آپٹے قبیلے دی محبت اتے قربانی داسٹن
 کے، رکھیو سائیں دا چہرہ بشاش تھی گیا۔ جذباتی تھی الاٹا:

پاپ سمجھندے۔ کہاڑی، چھاہوی نال ساوی کاٹھی کپٹن گناہ جاندے۔
ہالٹ سانگے سکے لکڑیں پھلاں روک پٹندے..... ایہہ گالھ ”روپلو کو لھی
ریزورٹ“ تنگر پار کردے ہک سمارٹ میجر دلیپ کمار ڈسانی:

یاتری ایہ گالھ سُن کے بیشن تھئے لگے گئے..... کچھو نہی،
ایں ریزورٹ دی روپلو کو لھی نال کیا نسبت اے؟؟

اکھے، انگریز دے آوٹ تو پیلھے پار کر، راٹا کرن سنگھ سوڈھادی ہک
آزاد نگری ہئی۔ پر جا اوندی، آپٹے آپٹے انجوانج دھرماں سمیت خوش خوشحال
وسدی کھاندی پئی ہئی۔ قبضہ گیر انگریز جدید ہتھیاراں دی تہڈتے، اُنویہویں
صدی اچ نگری اُتے دھاوا بول ڈتا۔ رائے کرن سنگھ دی ہندو مسلم رعیت
ہک مٹھ تھی، مقابلے تے تل گئی۔ لمبے عرصے تک ہزاراں دھرتی جابیاں
رل کے حملہ آوردے جدید ہتھیاراں دا ڈٹ کے مقابلہ کیتا۔ ماء دھرتی دا
دفاع کریندیں، بے شمار ناگرک شہید تھئے۔ اٹل گنٹ غازیاء سزائیں
بھوگیاں..... روپلو کو لھی کوں دباؤ وات آٹن لئو، اوندے ماء پیو، سارے
کنبے کوں انگریز قید چا کیتا۔ روپلو ہتھیار نہ سٹے۔ آخر کو لھی پکڑیا گیا۔ مانی
منگن کیتے اوکوں سخت اذیت ڈتو نہی۔ اوں نہ مانی منگی۔ نہ ساتھیاں بارے
وِند ڈتس۔ انت 22 اگست 1859ء دے ڈینہہ، انگریز کرنل ٹروٹ، روپلو
کوں سولی تے ٹنگ ڈتا..... دھرتی جائے فریڈم فائیر دی پھاسی آلی جاہ

ڈو جھے ڈینہہ واقصہ نبریندے، جوگی ہماچہ سنگت دوسوالیہ نظراں
نال ڈٹھا:

”میڈا خیال اے، اہ رات کیتے، ایں حال کوں بہوں کر جاٹو مارکا
..... ٹھیک!!“

میاں افتخار شرارتی جوان اے۔ ڈاکٹر بھٹی کوں کنگا نیس:
”ودا ہاویں حال حال کریندا۔ اتنا لمبا حال!!..... جوگی ہن ساری
ہماچہ سنگت کوں بے حال کرواے..... وت پچھسیں بلوچکا حال؟؟۔“
ڈاکٹر اہوں پھکی پھکی کھل کھلیا.....

”میڈے وطن دے درشن سانگے آئے، وسیب دے مہماناں کوں

مونڈھے چا پھر اسگھداں.....“

تھولا پھنڈ کے دعویٰ کیٹس:

”کارونجھر دے انگ انگ دی جھلک ڈٹھو ہے اور دیوانے نہ تھے

تاں بندے داناں رکھیو کھوسونہ ہوسی.....“

نال تھولا بھیتا تھی بولیا:

”ملتان دے انورٹول امب وانگوں اُتھوں دے ماہٹوں پہوں مٹھے

ہن..... رفعت عباس تے راٹا محبوب اختر اکثراء اتھ مراقبہ آکر سیندن

..... مٹھاج آور تیندن.....“

رکھیو سنوئیں ماہٹوں نال ملاقات من چت ایچ نہی۔ سوبوں سچوک آ

بٹیا۔ موکل گھندی، جاہیا تریاں بنتی کیتی:

”کارونجھر دے انگ انگ دا صبا حیں درشن کرواؤ، سائیں !!!

ایندی سک راہیں، وڈے جوکھم نال تہاڈی نگری آن پچھو، سرکار

!!.....“

رات ننگر پار کر دے ہک سرکاری ریسٹ ہاؤس ایچ تھئی.....

”روپلو کوھی ریزورٹ“ اگے دا پیراں کن پُر ہئی پیا۔ جیویں تیویں رات

ٹھیک بھگئی.....

(3)

اگلی شام لبِ نیلیم تے چاہ دی ٹھوٹھی مُکا، جوگی سنگت دی اجازت
نال گالھ اُتھا ہوں شروِ کیتی، جتھوں کل مُکائی ہس:

”توجہ مارکا!! رکھیو سائیں دی سویر نال ریٹ ہاؤس آمد، محبوب
دے ملاپ تو ودھ ہی..... ننگر شاہر دے بازار، مارکیٹاں ہالے کھلدے
ودے ہن۔ سائیں انگل لاء، محلیاں، پگلیاں بازار، بھلکھ پورا شاہر گھما
ڈتا۔ گھاڑت شاہر دی راجھستان دے پرائے شاہراں وانگ ہے۔ پار کردی
ہندو مسلم آبادی برابر برابر اے..... دکاندار زیادہ تر ہندو ان۔۔۔ مارکیٹ
، بازار دی زبان سندھی اتے تھری ڈوہائیں ہن.....“

کارونجھر داپیلھا ڈکھالاشیو کرشنا مندر ہئی۔ پہاڑ، گھاٹی وچال آب
شار، جھرنا، اشنان پُول (تالاب) اچ شفاف پانی، پکھو پرندیاں دی پلکار
درختاں تے..... پکریاں دے پلٹوٹیاں دی مدھم مدھم ٹن ٹن گھاٹی اندر۔ واہ
واہ فطرت دے رنگ ہوون۔ شور بھری دنیا اچ ولٹن دوسن نہی آہدا.....

نویں پر مے ہندو جوڑے کوں مندر اچ، ہک برہمن آشیر واد ڈیوے پٹھا
 - شادی شدہ گھوٹ کنوار کوں تلک لگے پیا۔ سنسکرتی منتر اں دی بھاشا سمجھ نہ
 آوے۔ طرزِ بیان بالکل ہندی فلماں روک ہئی۔ اشناں پُل (تالاب)
 سانویں وڈے چھترے دے ہک ہڈھا نگ درخت پیٹھ، رکھیو سائیں
 جوگی دے کن لکيا..... اوندی کھسر پھسر اُو کوں سمجھ نہ آئی۔ چھیکڑ سائیں،
 ہتھ نپ کے جوگی دا، گھائی دوٹوری گیا..... چنگی دیر باد ڈ ونہیں تھوک مندر دو
 ول آئے۔ جوگی دوستاں کوں ڈُسیا:

اَکھے، ”رکھیو سائیں مسلسل آپٹا ہک خاب گر ہندا ریہے.....
 اوندے خاب میڈے چوڈاں طبق روشنا ڈُتن یار..... تہاڈے نال ایکوں
 سانجھا کریاں، پر ہن نہیں.....“

رکھیو سائیں دے خاب اچوں کارون جھر دے تہہ در تہہ پہاڑاں
 کوں جوگی بھال بھال ڈُٹھا۔ اَکھیں اُتے دل دی عینک لائیس چا۔
 ہک پہاڑ پورے دا پورا پتھر دے پریاں نال ستھیا پیا ہووے
 چا پے ہک ہک پتھر، پری داوڈ اسار اُبت اے۔ ہزاراں پتھر، پریاں دیاں
 انج انج، وڈے وڈے مورتیاں ڈُسن۔ ہزاراں مورتیاں دا ہک پہاڑ ہئی
 ڈُکھ ڈُکھ کے حیرانی تھیوے..... لگے، ایہ پری رنگیاں، مورتیاں سدھیاں
 آسمان دوڑتے ڈُیہدیاں پئین۔

کدھ گھدا۔ سب صُسم ”بُکم“ تھی گئے۔ میل ہامیل لمبا، منچٹھ رنگ دا
 پک پہاڑ زمین نال گانڈھواں ہے۔ اجرک دے رنگ دا..... لگے، قدرت
 ، پہاڑ اُتے تازہ لال غلاباں دی میلاں لمبی چادر وچھاڑتی ہووے۔ لگے
 ، غلاب بادشاہ اُونویں تر و تازہ پئے تھیا۔ اوندی تازگی اور خوشبو دی مہک
 ، کارون جھردی گھائی اندر پھیلی پئی لگے.....

پاڑے نال پک فوجی پکٹ تے دید پئی۔ رکھو سائیں، میراٹی دا
 مچا پکڑ کے نوٹو چھکٹ کن ہٹکیا:

”ایہ ریخرز دی چاند ماری اے۔ ایس گناہ ہوئے، بندہ خود ترائے
 چار پرچے گائے پائی ودئے..... جیہڑا لال غلال وسیع پہاڑ ڈٹھا ہوے۔ ایہ
 سونے سنواں قیمتی گرے نائیٹ ویج کے ملخ دے اصل مالک، دوئی، امریکہ
 ، یورپ ایچ آپئے ذاتی تجوریاں بھرٹ چاہندن.....“

”پارکر واسیاں ہائی کورٹ اچوں، ایندی کٹائی بند کرواؤں دا
 ”سٹے“ (Stay) گھدا ہوئے۔ وت وی ایہ بد بخت چوری چھپے کٹائی توباز
 نہیں آندے۔ پارکر دے چند سجا کے ماہٹوں کٹھے تھی، ایس بے نزواری کوں
 متھا ڈیوٹ، روزانہ سڑکاں تے نکلدے کھڑن۔ ایہا ساڈی روز دی
 کار کرت ہے۔ میڈے سمیت ننگر دے بے شمار جوان، ریخرز دے دڑ کے
 دابیاں وات ان۔ کئی کئی داری ڈلیج پدھیج چکن۔ خبرے، وردی، بندورخ
 آلیاں کوں کیوں سمجھ نہیں آندی۔ پہاڑاں دا صفایا تھیا تاں کارون جھرتے

ہمسائیہ پہاڑ دو دید بھنواؤں تاں جا پے، پتھر دے ہزاراں کھڑے
 تڑے جوان، پریاں آلے پہاڑ دو دیداں پوڑی کھرن۔ پہاڑاں نال
 پہاڑاں دا ہک سلسلہ ہئی۔ مگدا نہی۔ درمیان اچ پاٹی دے واہن ہوون۔
 حال دی گھڑی سکے پئے ہن۔ برسات اچ واہٹاں اندر پاٹی وگدا ہوسی۔
 اندازہ کرن مشکل نہی، برسات اچ پاٹی وگن نال، جوگی تصور کیتا:
 کڈا ہیں پریاں دی پائیل دی چھم چھم ضرور تھیندی ہوسی۔
 ایندی تصدیق رکھو سائیں چاکیتی:

”اُکھے، کئی واری ایہ چھم چھم، چھن چھن، آٹے کنیں سُنی ہسے
 سائیں!!.....“

ایہ پہاڑ کوجیں نہیں۔ انجوانج رنگ روپ ہنیں۔ اگوں ہک لمبا
 سارا لیٹواں پہاڑ، جیہرا اُچے اُچے پہاڑاں دے قدماں اچ وچھیا پئے۔
 نبھا کے ڈٹھاتاں بلیکھا تھیا:

سمندر دیاں ہزاراں چھیاں سکون دی نندرستیاں پئین۔ رب
 جاتے کڈن دے سے ورھیاں دیاں تھی گئین۔ وکھری ترتیب اچ، ہک
 خاص ضابطے راہیں لیٹیاں چھیاں، آسمان دو تکیندیاں پئین۔ ایہ پہاڑ کوہ ہا
 کوہ لمباتے فطرت دا عجب شاہکار ہئی.....

گھائی لہندے لہندے، ہک وڈے پہاڑی سلسلے، یا تریاں داہاں

برسات نہ تھیں۔ ساڈے بند، بندڑے، جھیلیاں مک ویسن۔۔۔ پانی
زندگی اے۔۔۔ پانی مٹوں ہر پالی نہ تھیں۔۔۔ تل دے انسان حیوان ساری
جیوان تک ویسی۔ زندگی ختم تھی ویسی۔۔۔ پوری دی پوری داس مکھی
دے غُستان روک تھی ویسی۔۔۔“

پورے اعتماد نال رکھیو سائیں آپٹا من کھولیا:

”اللہ بھانویں تھر پار کر واسی ایہ ظلم نہ تھیوٹ ڈیسن۔ لال غلال
پہاڑ دا ایویں دفاع تھیں، جیویں راٹا کرن سنگھ سوڈھا دی پر جاء آپٹے وطن
کوں بچاؤں سانگے، آپٹے جاناں دا اندراٹھ ڈے کراہیں کیتا ہئی۔ روپلو
کو لھی جیویں آپٹی ماء دھرتی تو ویتج گیا ہا۔۔۔“

رکھیو سائیں دا آپٹی وسوں بچاؤں دا ترلا اور مضبوط ارادہ سٹدے
پروفیسر سرگاٹی دی گاڈی انڈین سرحد نال ”کاسبو و لیج“ ونج پتھی۔ چھوٹی
جہیں وستی اچ تر اے قابل دیدنیہٹ (Land Marks) ہن۔

راما پیر دامندر۔ یوسف فقیر اور ہک شاندار سرکاری سکول۔

مندر صدیاں پراٹا ہے۔ ہر دین دھرم دے لوک، پروں پروں شکتی
حاصل آکریندن۔ مندر اچ ہر ذات نسل دے پلھی پرندے موج و دے
کرن۔ موراں دے کھیر ذوقی پیلاں پاؤن و دے۔۔۔ کال، لالیاں،
بگیرے کبوتر، چڑیاں جھم ہوون۔

مندر دے سیوک ڈسیا:

دایاں سُٹو وُئس۔ یاتری کلاسیکی موسیقی سُن کے مسحور تھئے لگے گئے..... آخر
تے تھر دے ہک عاشق، خلیل کُنہار دامٹی مڑھیا، بھشو بھنا کلام سٹا کے
یوسف سائیں یاتریاں کوں دیوانہ کر ڈتا.....

کارون جھر چھوٹے چھوٹے ڈیم جھیلاں نال ڈُٹیا پئے۔ ایندے
چچا دھ، پو ادھ، اُتر اچ لگ بھگ 40 ڈیم تے جھیلاں ہن۔ کارون جھرا تے
مینہاں دے محبت بھرے ملاپ دا حاصل، ایندے بے شمار ڈیم تے
گاٹدھویاں جھیلاں ہن۔ ایں پکر پانی دا نتیجہ وی اکھیں نال ڈُٹھا۔ میل
ہا میل کاشت کاری۔ اینٹھیاں دے اینٹھے وُسل دی کاشت نال ڈُٹھے پئے
ہوون۔ ایکڑاں دے ایکڑ وُسل دے بوریاں نال بھر یجن پئے۔ نال
سیکڑے منی ٹرک بوریاں دے بھر یجن کھڑے۔ رتی سُرخ مرچ دور دور تک
کھلیاناں اچ سکے پئی..... لگے زمین لال سُرخ تھئی پئی اے..... ڈسٹن
ہک نوجوان ہندو کاشت کار دا:

اکھے، ہک ہک ایکڑ وُسل تے مرچ دانگری کسان دی جھولی
لکھاں روپے دی دولت نال بھر ڈیندے.....

ایہ سب کجھ ڈیکھ کے ننگر پار کردی امارت دا اندازہ کرن مشکل
نہی۔ اتے ایں امارت وچوں بے انت بخشی، ننگریاں دے انگ انگ
اچوں وٹیندی وُدی ہئی.....

”پکھیاں دی روزانہ ادھی پوری داٹیاں دی خوراک اے۔ اُتے
ایہ یاتریاں دے دان پُن نال پوری تھی ویندی اے..... مندر دے چٹو
دھار ساوے کچوچ پُر اٹے درخت وسیب دے اُمہاں دے باغ روک
لکھن..... امن شانتی دی ایہ پُر سکون جاہ ہئی۔

کاسبو سیکنڈری سکول دی صفائی ڈیکھ، دل خوش تھیا۔ اُوں تو ودھ
خوشی، سٹوڈنٹس نال مل کے تھئی۔ ڈانہویں تک ریاضی اور سائنس دی تعلیم
مادری زبان اچ ہے۔

”نیوٹن“ دے ترائے قوانین بارے ہک طالب علم دا واضح تصور
جاٹ کے پگ تھی گیا:

ایہ مادری زبان راہیں ہی ممکن تھی سنگھدا ہئی۔ ورنہ اساڈے کول
وسیب اچ اوپری زبان اچ ساڈا شاگرد علم رٹیندا پئے.....

ساز سُر دا عاشق، یوسف فقیر، تھر پار کرکوں اللہ ڈتی ڈات اے
۔ جماند زونا بنے فقیر یوسف کوں شاہ لطیف سائیں دا مکمل کلام، قرآن ریت
حفظ ہئی۔ سندھ وادی دے بیشتر صوفیاں دا کلام وی از بر ہنس۔ سائیں کرم
فرمائی کیتی:

سُر کلیان، ڈانھٹی تے بلاولی اچ، لطیف سائیں دے ترائے

گول پنچالے، گدرے کالے

کھنڈیے پئے ہن

روہ دے نال چودھاروں“

ہماچے دے وہاٹے نال ٹیک لاکے جوگی لمبا ساہ گھدا..... ڈاکٹر
بھٹی تو سگریٹ منگی..... ڈر دے ڈر دے بھال کے پک کیش، متاں سیف
سومرا نال نہ پٹھا ہووے۔ اللہ کیتا او اہج خیر آیا ہئی..... سومرے کول در
اصل سگریٹ کنوں الرجی اے.....

گش لیندی جاہ جوگی ڈُسیا:

”مارکا، میاں افتخار دا اعتراض درست ہئی۔ لمبا حال بندے کول لمبا
کر ڈُپندے۔ سفر واقعی لمبا ہے۔ پریتی حال، تاں لمبا تھیندے..... میڈا
خیال اے، اہج تک دے سفر کول اتھائیں ٹھپوں چا۔ صبا حیں شام، قصے کول
اگہاں ٹریسوں.....“

مگر ریاض کلاسے دھیر ڈتی:

”نہ سائیں نہ، سفر دلچسپ اے۔ پوری پندھ وہاٹی سٹسوں.....
میاں دی گالھ کول ویندا کرو.....“

ہا، ایہ ٹھیک اے، کل ملسوں.....“

ہماچہ سنگت اٹھی کھڑی تھئی، گھر و گھر و بچن سانگے۔

پو ادھ دی چھیکڑی چھیکڑی ہک جھیل ڈھکی..... سیکڑے مرغابیاں
 ڈر ڈکل سٹوں ساوے پانی اچ نہالیاں کرن و دیاں۔ پاسیوں تاحہ نظر
 اچھ ترقی سارل اچ چھانگاں بکریاں دیاں چھوہلے و دیاں کرن۔ امن
 سکون دے ایں خوب صورت ماحول تو چھڑن اوکھاہا..... مگر ہک، مٹھی شاہر
 گت چھکی کھڑاہا۔ ڈوجھا جین مت دے پرائے مندر وی اچ دے ڈینہہ
 ڈیکھٹے ہن۔ وقت دی قلت ڈاؤن کھتی و دی ہووے..... مگر ہلٹا پیا۔ ننگر
 شاہر دے پچھا دھوں چھڑے پدھرتے جین مت دے بے شمار پرائے مندر
 دوروں نظر دن..... تھولی تھولی و تھنال چٹے چٹے برزیاں روک، پرے کنوں
 ڈسدن..... صدیاں توں کردے بھردے قدیم مندر چھیکڑی ساہ گھند بے
 کھرن..... مہین نقش نگار، ملوک مورتیاں، کمال کاری گری اور ہنر مندی دا
 شاہکاران..... لگدے، مٹدے مردے نقش نگار دے ایہہ جین مندر ہالے
 وی آپٹے سنگ تراشاں کوں بھلیندے کھرن۔ جیویں کنیں آکھینے :

”آکھ ظہور دمانی

دل دا جانی

سنگ تراش مہاندرے، سُدھ نہیں

کنتے لڈ گنین

اکھیں دی جاہ

پتھرای پتھر

(4)

اُگلی شام جیویں سنگت، چھپری ہوٹل تے روزدی کار کٹھی آن تھئی
- بابر انصاری پچھن آیا:

”سر، کتنی چاہ، کتنے قہوے؟؟“

پروفیسر سر گانٹی ہک ہک کر کے بندے گئیے۔ چاہ دا آرڈر ڈٹس
تے جوگی کنوں پچھیس:

”سوہٹاں، کل تک کارون جھردا حال ڈتا ہاوے..... اُج مٹھی تُو
نہ شرو تھیسوں؟؟“

جوگی سر لڈا کے ہا کیتی.....

”ہن حکم ہووے تاں اُج کہاں تروں؟؟“

اجازت کھن کے جوگی، حال شرو کیتا:

راتیں ساگر ملہی دے ”تھر گیٹ ہاؤس“ مٹھی شاہر آٹ بئیرا
کیتو سے، مارکا..... رکھیو سائیں دا کارون جھردا آلا خاب سٹن کاٹیا تری
دوست بیتاب ہن۔ ڈینہہ دے سفر دا تھکیر از یادہ نہ ہا۔ دوستاں دا خیال

ہنسی رات لمبی اے۔ سوتے سوتے ایویں ویہا ویسی۔ ڈو جھا، اُگوں و ت ہک لمبا
پندھا اے۔ آندی رات، حیدر آباد دی سنگت نال جاگے دی مٹھی ہوئی اے
۔ چنانچہ راتیں اُج رکھیوسائیں دا خاب سُنڈے سے.....

ڈسٹ رکھیوسائیں دا:

اُکھے، جڈاں دا، مُلک دے غنیمات، گرے نامیٹ پہاڑ پٹن شرو
کیتے۔ میڈی نندر پٹج، گئی اے..... ہک خاب اے، سمھن نہیں ڈیندا.....
ڈینہاں راتیں جگائی رکھدے..... کارو بھر پہاڑ دیاں مورتیاں ویسٹ
کریندے، پارت ڈیندین:

ساڈی حرمت بچاؤ، وے پار کر دے جیندے لوکو!!..... چھٹی دیاں
مورتیاں دا اگلا پہاڑ رکھیو کوں خاب اُج دھانہ ڈیندے:
بے شک پاٹی مچھی دا جیوت اے۔ جیو و جگ تے!! مگر مچھی دی دعا
مہا بے مینہہ آندے..... چھڑا فائدہ اساں مویاں دانئیں، جیندیاں دا وی
ہے..... انسان حیوان، چرند پرند، سال ڈو دی روزی رزق سنبھال گھندن
..... بے شک جھٹ کھن موئی مچھی دی اکھ کھل دی اے، زیادہ فائدہ و ت
وی جیندیاں دا ہے۔

لال غلال پہاڑ چتاوٹی ڈیندے:

غنیم، پہاڑ کوں غارت کر گئے، تاں کارون جھر دے سندر ناریاں
دے لہاں دی سُرخی مُک ویسی، اجرک دا منچٹھ رنگ گولیاں نہ لبھسی۔ سُرخی

غلاب دا اصل بیج مک ویسی..... اے تے نشبو، پار کر نگری تو ہمیش رس ویسی.....“
ایہ ہئی، رکھیو سائیں دے خاب دا مختصر خاکہ..... خاب سُن کے
دوستاں دا متفقہ تبصرہ آیا:

”اُکھے یار معنی خیز خاب دی تعبیر اوں تو زیادہ معنی خیز ہوسی!!“
خاب تُوں اُگہاں وی رکھیو سائیں خاب بیان کریندے:
”آہدے، ایہ اجتماعی خاب اے..... اُکھے، ایں سنوئیں خاب چھڑا
اوندی نندر اُچاٹ نہیں کیتی..... تھر پار کر دے کئی سجاک جوان ہو بہو خاب
روزانہ ڈیہدن۔“

ہک ڈینہہ اُکھے، امر کوٹ (عمر کوٹ) دا ہک سجاک ماہٹوں خلیل
کنبھار آہدے:

”سُنئے ہک خاب دی پارت رکھیو تیکوں سمجھن نہیں ڈیندی.....
تیڈی نندر دا علاج ہے پیا.....“

اُکھے، اوکیا؟؟؟

رکھیو کچھیا.....

”خاب ایج کارو بھر دے مویاں ڈتی پارت کوں رل مل سوگھا
کروں۔“

ننگر نگری دے لوک کٹھے تھی گئے، لال پتھراں بھرے ٹرکاں اہگوں
دیوار بن گئے..... روز دی ایہا کار شر تھی گئی۔ ننگریاں کوں، رینجرز پکڑ پکڑ

حوالات تَن ڈتا۔ رکھیو سٹے، بندی وات مخلوق کوں پیلھی رات حوالات اچ
 سکھ دی نندر آئی..... اکھے، ترائے مہینے تھی، گنیں۔ پرچے بھلیدے ودے
 سے۔ ہُن کنڈیاں اُتے وی نندر آویندی اے.....

کنبھار تسلی ڈتی اے:

”سونابٹسوں عملاں نال“

میرانی اٹ کڈھیا:

”اچھا!!!!!! ہُن سمجھ آئے:“

”اساڈے نال کارون جھر دے سفر دے دوران رینجرز دی ہک

چوکی تے رکھیو سائیں کارٹو لہہ کے حاضری لواوٹ کیوں گیا ہئی؟.....“

آپنے آپنے پلنگ توں دوستاناں خاب دے حقیقت نال تعلق تے غور

کیتا۔

ڈوجھے ڈینہہ سورج دی چٹی کھیر روشنی، مٹھی شاہر کوں اشنان

ڈیوے پئی۔ سورج دھانوٹی کوں یا تری بھال بھال، ڈیکھن ودے۔ شاہ

دے صاف ستھرے موکلے گلگیاں بازار..... مندر مسیتاں پُرا من

ہمسائیاں روک پک مک، کھیر کھنڈ تھی نال نال بھاگل پاء کھڑے ہوون

..... زیادہ تر ہندو آبادی دے شاہر اچ امن بھر پی دیاں خبراں کنیں پیار

..... دکاندار دیانت دار لکھیا۔ مختلف دکاناں اُتے شنیں دے نرخ تقریباً

سنویں ہن..... چٹے کبوتر وانگوں شاہر دے چوہگلے اچ، تھر پار کردے ہک
جگ مشہور آرٹسٹ صادق فقیر دا (جیندا جاگدا) مجسمہ ڈیکھ کے یاتری بیشن
تھئے.....

گڈی بھٹ تو مٹھی شاہر دا نظار اڈیکھن لائق ہے۔ بھٹ دی
اچائی تو شاہر دے مکان، عمارتاں زمین تے رنیل دے چٹے پھلاں روک
کھنڈے پئے ڈسدن..... رات ایلے مٹھی شاہر ایں بھٹ تو روشنیاں نال
آسمان دے تاریاں وانگ جھل مل چمکدے..... مٹھے دوست روک مٹھی
شاہر دی روٹ سج دج، شانتی موکل نہی پئی ڈیندی۔ نیرون کوٹ دی سنگت
دے سک وھوٹے فوناں، کھری تلے ازگار اڈتا ہو یا ہا۔ دراصل حیدر آباد
(نیرون کوٹ) دے میزبان دوستاں نال ہک جگراتے داوچن پیلھے داہنی
پیا..... ڈینہہ دی روشنی اچ مکلی دا غستان ڈیکھن، پروگرام دا حصہ ہئی۔
ڈینہہ ڈھلے نوری جام تماچی نانویں یادگار سینجھر جھیل دی جھلک ڈیکھن دی
شدید خاہش، یاتریاں کون ٹھٹھہ کراچی دی چمکدی د مکدی موکلی ڈو مو نہی
سرک تے گھن آئی..... ٹھٹھہ اچ آپٹے وقت دے طاقتور حکمران، انہاں
دے وزیر مشیر، مصاحب اور چچے کڑچھیاں دا ہک تاریخی غستان اے
..... اہ، ایہ ہک انٹرنیشنل ورثے دا مقام اے..... دنیا جہان دے سیاحاں
دی توجہ دا مرکز۔ کئی مربع کلومیٹر تے محیط، ایہ وسیع و عریض غستان اے۔ بے
شمار مقبرے ہن:

پکھیاں دی ہک اڈاری جھیل تے آ، بار بار چھاں کرے۔ جیویں گئی راہ
 بھلی بدلی آسمان دی، نوری دا پیرا چائی ودی ہووے..... یا سیرودی کریندی
 ہووے..... نوری جام تماچی دے عشق دا قصہ اس جھیل نال منسوب اے
 آہدن، نوری ہک مچھائی ہئی۔ جام تماچی سموں سردار ہا۔۔۔ پنہر جیل
 دے قدرتی حسن مہا بے روزانہ اتھ آندا ہئی۔ سردار اکھیں ٹھارن آندا ہئی۔
 اُتھائیں مچھائی کوں دل ڈے پٹھا..... چکھے تاں سردار آپ پڑی ٹھیلہ
 ، مہاٹا بن روزانہ تاریاں دی جھل مل روشنی اچ نوری دا حسن بھالن ونے
 نوری کچھی بن تردی تردی جام کوں ملن آوے..... نوری جام تماچی
 دے عشق کوں شاہ لطیف لازوال داستان بنا ڈتا۔

سنگریے پنگریے پڑیاں بتیلے، جھیل اچ ٹھلھن ودے۔ پڈدی
 دیگر، پُرسکون پائی اچ ترامے رنگے سجھ دی رنگ آمیزی چلک، یا تریاں
 دے اکھیں بھر کاڈتے..... ایسے دل فریب منظر وچوں بہروں نکلن اوکھی
 درگاہ ہئی، پر جگراتے دی سک اور حیدر آباد دے میزبانان دی محبت، اوں
 توں زیادہ ہووے.....

نیلم ندی کنارے محبوب روک چندر، درختاں چوں جھات کرے
 پیا۔ اوکوں ڈکھ، جوہگی دادل نکچل گیا.....

ارغون، ترخان، مُغل اور اُنہاں دے مُشیراں وزیراں دے
 قبراں اندر ماضی دے حکمران مٹی نال مٹی تھئے پھین۔ البتہ تقریباً ڈو
 صدیاں تک سندھ دے سیاہ و سفید دے مالک، سخت گیر ارغون، ترخان
 مُغل جابر حکمراناں دے عالی شان مقبرے سندھ وادی دی طرز تعمیر دی
 گواہی ڈیندے کھڑن..... نیلی سلھ دا سنگھریپ، وادی دے آرٹ کون
 نویکلا اور نشا برکیتی کھڑے..... جبکہ مرحوم حکمراناں داناں ہن تارخ دے
 پناں اچ بے معنی تھی مسد اویندے..... سیاہاں دی دلچسپی دامرکز، دراصل
 سندھ وادی دے قدیم آرٹ اور خوب صورت آرکیٹیکچر اے..... کردیاں
 بھردیاں قبراں نال سیاہاں دی دلچسپی نظر نہ آئی۔ محض سو، ڈو سو بندہ روزانہ
 انٹرنیشنل گریویارڈ، وزٹ کریندے..... ڈو جھے پاسوں اوہیں جاہ، اللہ
 دے ہک ولی دامزار اے: سخی عبداللہ شاہ اصحابی دا..... اوں فقیر دی درگاہ
 تے ہر جمعے زائرین دامیلہ لگدے..... منت منوتیاں آلے سیکڑے عقیدت
 مند، روزانہ درگاہ تے جھم راہندن..... ایہ فرق ڈٹھا، مویاں تے جیندیاں
 قبراں وچالے۔

مکلی تُوں اگلی منزل یئجھر جھیل ہووے۔ تازہ شفاف ساوے پانی
 دی میل ہا میل موکلی جھیل۔ وَن پونے آبی پرندیاں داسکن۔ پکا مچھی دا
 محفوظ ٹکاتا۔ مرغابیاں دے جھنڈ، بے خوف نہالیاں کرن ودے۔ سیکڑے

الیند الیند اُرک گیا..... سُنن آ لے یکدم بے چے تھنے گئے
..... سارے چس اچ ہن..... کچھو نہھے، خیر ہے؟؟؟..... اکھے، بچہ احال
کل شا میں کریسوں..... چن ڈیکھ تے میں آپ اچ بے حال تھی گیاں
مارکا.....!

(5)

”ڈیکھو سرکار، اہج چن بادشاہِ ندے تے آگئے وے.....“
 لبِ نیلم پنج کے پروفیسر سرگاٹی اہج شام مساہیں آپٹی چپ
 تر وڑی.....

”خبرے بھر جائی ساڈی نال مرشد الہند اوی ہوسی کہ نہ.....“
 ڈاکٹر منزل آپٹے کو لیگ نال سہندی سہندی چک چوٹھی کیتی:
 ”یار اساں وت کھل گپ ایچ رُجھدے پئے ہیں..... قصے دا
 تسلسل تڑٹ ویسی..... او نہیں جاہ تو، شر و تھیوں، جتھ کل شام ودے
 ہا سے.....“

باقر شاہ صلاح ڈتی:
 ”اچھا یاد کراؤ، کل کتھ ودے ہا سے؟؟“ جوگی باقر شاہ توں پچھ
 کے ولا اُتھاؤں ٹر پیا:

”اُونویں تھیا جیویں ڈر ہی۔ سندھو دی پونگی: پیچھر مائی تو
 ڈھلکدے ڈھلکدے دیر تھی گئی۔ حیدر آباد کوٹری پل تے شام لہہ آئی۔

تے سندھ ہلو کچھ ہن پے۔ غزنوی دے 11 حملیاں تُو باد، باقی 6 حملے
سومنا تھ تے وُنج تھئے..... اُتھوں وی مٹاں مونہہ سونا لٹج کے غزنی
پُجیا.....

دارا شبیر وچوں بول پیا:

”اُکھے، مزید اُکھ بھال تھولا پچھوں تے ڈیکھن دی لوڑ اے،
سرکار!!..... سندھ دے ہک ارغون حاکم مرزا حسن شاہ، دلی دے ظہیر
الدین بابر تیموری کُوں ملتان تھئے اِچ پیش کیتا ہا..... اُگوں بابر آپٹے پتر
کا مران کُوں ملتان داصوبے دار (گورنر) بٹایا..... اِیں ملتان پیلھی وار دلی
ہا ب تھیا گیا۔ جیویں انگریز تُوں پیلھے رنجیت سنگھ ہتھوں پورا وسیب لہور
وات آیا..... حسین آباد اپارٹمنٹ دے ماحول تُو لگے، تاریخ دا اوکھا سبق
سنگت مزید سُنٹن نہی چہندی..... حاضرین اُپاسیاں پیٹھے ڈیندے ہن۔ فقیر
وحدت، مار کے دی بے زاری جاتی پیٹھا ہئی۔ چنانچہ مہربان فقیر، قربان فقیر
اُتے حسین نظاماںی ثقیل موضوع بدلیا چا۔ شفیع خان تے دارا سائیں سگریٹ
پانی، کھا چا پورا کریندے ریہے..... رات وِہا وے پئی۔

فقیر وحدت صلاح ڈُتی:

ہُن، اُج صبا حیں دے سانگیاں دی گالھ ٹوروں..... شبیر نظاماںی،
فقیر نال سہمت تھیا۔ سمھٹاں ارشاد لغاری دورُخ کیتا۔ جہڑا مسلسل سگریٹ تُو
سگریٹ چھکیندا پٹھا ہا۔ لغاری ہئی سگریٹ بگھا، ماضی قریب دے گچھ

منزل داپتہ تاں ہئی۔ بھئی حیدر آباد (نیرون کوٹ) پہنچے۔ مگر جنگل جیڈے
 شاہراج، بچٹاں دا جاہ لکاٹا معلوم نہی..... بھلا تھیوے ارشاد لغاری دا۔ اٹل
 سونہیاں کول اوندے پائیٹ دوست، وڈا بنگلے تے کوٹ لکھاں جال
 گھدا۔ اوندی راہنمائی ایچ سدھا حسین آباد دے بکڑے اپارٹمنٹ ایچ تہج
 بگیو سے۔ پچھلے ڈوڈیہاں دا حال میزبانوں کول ڈے کراہیں، جاگے دا
 ماحول بڑن گیا..... میزبان، مہمان سب ہک پئے دے اٹل سونہیہ نہ ریبے
 پراٹا سا نگا سونہیہ ودھدے ودھدے، محمد بن قاسم دے ملتان تے حملے
 دے زمانے تک تہج گیا۔ جڈاں دیبل، نیرون کوٹ، اروڑ، اُچ، ملتان
 ، روہی، تھل دمان ہکا و سوں ہئی..... پورا سندھ تاراج کرن توبا د ملتان
 دے سورج مندر چوں عرب حملہ آور 13200 من سونا لٹیا۔ اوسارے دا
 سارا سونا تے پیا ”زنانه“ مال غنیمت راجا ڈاہر دے ڈوڈیہیں سمیت خلیفہ
 وقت، ولید بن عبدالمالک کول بغداد پہنچیا.....

شبیر نظامانی اٹ کڈھیا:

ملتان نال سندھ دے سانگے دی تند چھڑا بن قاسم دی تلوار نال
 نہی تڑٹی..... 12 ویں صدی ایچ محمود غزنوی دے 17 حملیاں وچوں
 11 حملے ملتان تے تھئے۔ اور قرامطیاں دی 100 سالہ حکومت ختم
 تھئی.....

آہدن، قرامطی ایرانی مسلمان ہن..... اوں ویلے تک وی وسیب

اہراں داؤ کر کیتا:

چند سال پچھاں لگا گیا۔ اُکھے، وسیب دا ہک ڈاڈھا ہر کار تے
سُجاک جوان اے، اکرم گر مائی۔ 20, 25 سال پیلھے اُوں بھلے مانس پیلھا
پیلھا اہر کیتا۔۔۔ سردار علی شاہ تے بندے کُوں اُوں روہی تھل دمان نال
وَنج ملوایا۔ اُتھوں وسیب تے سندھ دی آند ویند شرو تھئی۔

اُوں مزید ڈُسیا:

پیلھے پیلھے رابطیاں تُوں یاد آندے..... اُکھے، وسیب دا ہک ادبی
جریدہ ”سُنجاٹ“ اسلام آباد تُوں شائع تھیندا ہا۔ کنا ہوں ہتھیں لگا۔ پڑھیم۔
وسیب دے کئی لکھاریاں دے لکھتاں پڑھن کُوں ملیاں۔ پتہ لگا، روہی
تھل دمان اِچ مٹی بھنیا ادب تخلیق تھیندا پئے..... ”سُنجاٹ“ راہیں ایہ یکطرفہ
رابطہ ہا۔

ڈاکٹر اشولال کُوں ”سُنجاٹ“ اِچ پڑھیم۔ جوگی مونہوں سُنیم وی سہی
..... سندھو بادشاہ دے اڈیلاں پڑھ کے، سُن کے دل خوش تھیا۔ دل آکھے،
ڈاکٹر نال ملن داکو اہیں کوئی سنجوک بٹے ہا..... بھلا تھیوے ”سُنجاٹ“ دے اہر
کاراں دا۔ جریدے راہیں یک طرفہ رابطہ، باہمی سانگے اِچ بدلدا گیا.....
تہ اہاں مشتاق گاڈی، صفدر کلاسرا، اظہر لاشاری، شفقت بزدار، اسد بزدار،
غضنفر لُنڈ، ملازم قیصر..... نال ہو لے ہو لے سانگا پکا تھیندا گیا۔ ایں سوبوں
پچھے تاں جیسل کلاسرا، تونسہ، ملتان، اسلام آباد دے ادبی ثقافتی کٹھاں اِچ آ

وُج تھیا۔ اور ایہ آندو بند اُج تیں جاری ہے.....

اُکھے، ”بی بی دی شہادت تُو پیلھے یا کجھ باد حیدر آباد اچ، ہک
 ”میشنل واٹر کانفرنس“ تھئی۔ تہڈاں سردار علی شاہ حالے سندھ اسمبلی د ممبر نہیں
 بٹیا۔ کانفرنس دے شریک ویسی مہماناں کوں اکرم گرماںی حیدر آباد دے ہک
 ہوٹل تُوں چا، سردار علی شاہ دے گھر گھن آیا۔ ڈاکٹر اشولال دا کلام سُنو سے
 ۔ موسیقی دا پروگرام تھیا۔ پوری رات باہمی ثقافتی سانگیاں دے ودھارے
 تے تفصیلی گالھ مہاڑ تھیندی رہی۔ ایس سوبوں، باد اچ سندھو سائیں دے
 اڈیلاں، سندھ اچ گو بچن شُر و تھنیاں..... وقت ویلا و ہاندا ریہا.....
 سندھو سائیں دیاں مناجاتاں ساڈے کول روز بروز مقبول تھنیاں.....
 ارشاد لغاری، آپٹنی یادداشت دوبارہ ٹول کے ڈُسیا:

”ترائے سال پیلھے ”لاہوتی میلے“ دا اُگواٹ ماہٹوں، سیف سمجھو،
 ڈاکٹر اشولال دی دعوت تے تھل گیا..... تھل اچ کمیل مگسی کول نواں کوٹ
 تھل ہک رات کیٹس۔ تھل دی چاٹنی رات اچ موسیقی ریکارڈ تھئی.....
 ڈُوجھی رات کروڑ لعل عیسن..... کروڑ شاہر دے ہٹھاڑ، سندھو سائیں دی
 جھولی اندر، اُگلے ڈینہہ، ٹھلھدی پڑی تے ”سندھ ساگر نال ہمیشاں“
 دے اڈیلاں ریکارڈ تھیاں۔ ڈاکٹر اشولال اتے وسیب دے ہئے دوستاں
 سمجھو سائیں اور اوندی ٹیکنیکل ٹیم کوں سر اکھیں تے رکھا..... ڈُوطرفہ ثقافتی
 میل سنجوک پاروں لاہوتی دے آرٹساں تے وسیب وادیاں دا گانڈھا، اللہ

کیا اہگوں تے سُرٹ لگ پیا.....“

بخشل تھلو سائیں مزید ڈسایا:

اُکھے، روہی تھل دمان نال سانگا سیف سمجھو، مزید اہگوں ہاں کیتا۔
ڈاکٹر اشولال کوں پر پرار آپٹے کول دعوت ڈٹس۔ لیکن میزبان ہُن کھا سمجھو
نہی۔ اوندے ہانہ ہیل سردار علی شاہ آپ، اوندے بھائی بھرا، اوند اڈاکٹر
ماماں، دیگر دوست، اور کئی سندھی سجاک میزبان ہُن.....

روہی تھل دمان دے وفد تھر، ننگر پار کر سٹے پورے سندھ اچ مندر،
درگا ہیں، تاریخی جا ہیں، ڈٹھیاں۔ اُون خیر گلا نوی وفد اچ ڈاکٹر اشولال
نال اکرم گرماٹی، پروفیسر ممتاز کلیاٹی، اظہر کلیاٹی، جہانگیر مخلص، امیر زادہ
ہوت، عمر اسراء، علی ہنس، مزار خان..... شامل ہُن..... فقیر قربان تے شفیع
برہماٹی کوں اُون مہمان وفد دے بندے بندے دیاں صورتاں یاد ہُن۔ نام
وی چیتے ہانس پے۔ جب کہ لغاری کوں ہک ہک میزبان دوست دے
ناں یاد ہُن:

ڈاکٹر نور شاہ، سرتاج شاہ، سرفراز شاہ، خلیل کنہار، ارشاد بھٹی، جامی
چانڈیو، ڈاکٹر اسحاق سمجھو، میاں علی دلہاری، شبیر نظاماٹی، نصیر مرزا، ڈاکٹر
فیاض لطیف، نور محمد بخیر، ڈاکٹر مجید چانڈیو، رؤف چانڈیو، ڈاکٹر شاہد قریشی
، نذیر لغاری، شاہد جتوئی، عبد سائیں، امر فیاض، سین عالیہ بخشل تھلو، اور
زیب سندھی.....

(6)

لپِ نیلم تے اُج دی شام سنگت دی حاضری گھٹ ہئی..... مہر
سیف سومرے ایندی وجہ دریافت کیتی:

اُگوں میاں افتخار آپنے شرارتی انداز اُج، فوراً توجیح ڈتی:
”آپنے آپنے رتو کے جگراتے ہوٹوں، سنگتی ہٹے تڑے پئے ہو سن
..... یا جوگی دی رام کہانی تُوں لگدے بسیج پئین.....“
”چلو وجہ جووی ہے۔ تسلسل تڑٹٹا نہیں چاہیدا.....“

پروفیسر چاند، یا ترادے حال کوں ادھورا چھوڑن دے حق اُج نہی۔
چنانچہ پروفیسر دی دلچسپی اُگوں جوگی چوں چاں نہ کیتی۔ سفر دی کہانی شروع
کیٹس چا:

ڈُوجھے ڈینہہ سفری ڈھولے حیدر آباد تو سندھو دی سچی مٹ نال
انڈس ہائی وے تے تھی چلے۔ پروفیسر سبطین سرگاٹی دی کارسیدھا، سید غلام
مرتضیٰ شاہ (المعروف جی ایم سید) دی مرقد تے بریک وُنج لائی۔ سَن شاہر
دے پک غُستان دے نال اُبھیوں، بندھڑے جئیں سرسبز چمن زار اُج
، سائیں آپنے پتر پوتریاں نال آسودہ خاک اے۔ آپنے وطن دی خیر اور

چھیکڑی نشست ادبی ہئی۔ رات تقریباً وہاں گئی ہووے۔ نخل
تھلو، دارا سائیں شفیع برہمائی نال دی نال جاگے دی جوت جگائی رکھی۔ آپ
کن آپے ادبی ماحول بڈا گیا۔ شروعات ارشاد لغاری دی خوبصورت
شاعری تو تھئی۔ سندھ بلوچستان ایچ ”سنگ پرسن“ دی سمیا اُتے شبیر
نظاماٹی آپنی ہک کمال کہانی سٹائی۔ مہماناں تے میزبانوں کوں ماہ رنگ
بلوچ یاد آگئی۔ کہانی حسبِ حال جوہئی۔ ساری سنگت ڈکھاری تھی گئی.....
شبیر نظاماٹی چھیکڑ تے سندھی کہانیاں دی آپنی کتاب ”آخری ناچ“
مہماناں کوں ڈات کیتی.....

حیدر آباد جاگے دی رات دی تفصیل ڈس کے، جوگی چپ تھی گیا۔
ہماچہ سنگت کوں مشورہ ڈٹس:

”اُج رات گھر وگھری وُنج کے یا تریاں دی چس براہیں، آپ وی
چس چاؤ..... ڈیکھو نیلم کنارے درختاں تے کاں وی کاں کاں لائی
پٹھن..... چوڈھویں دی چاٹنی کوں خوب انجوائے پٹھے کریندن.....“
فضاء ایچ ہک قہقہہ بلند تھیا..... ساری سنگت چاہ دا آٹا آٹا پٹا پٹا
ڈیندی جُل روانہ تھئی۔

بھالے ایچ، سائیں دی قبر اچ وی جاگدی پئی اے..... مرقد، غلاب دے
تازہ پھلاں نال لڈی پئی ہووے..... بشک بشلیج دی رواجی دعا منگدی
جاہ، جوگی کوں جی ایم سید دی ہک کتاب دے ہکڑے انٹرویو دے کجھ
مندرجات یاد آگئے۔

سفر دے دوران سنگتیاں کوں ڈسٹیس:
کتاب داناں تاں بھل گئے.....
شاہ صاحب تو لہور دے ہک سو جھواٹ چکھیا:
”ہیں سائیں!! پنجاب نال اکثر اے آپنی کاوڑ دا اظہار کریندے
راہندے او۔“

سائیں مسکرا کے آکھیا:
”صوفیاں دی تعلیم کاوڑ نہیں سکھیندی..... اکھے، آہدے جو ہو،
پنجاب نال گالھ نہیں تھی سنگھدی۔ ایہ کاوڑ نہیں تاں کیا ہے؟؟“
سائیں وضاحت کیتی:

”تساں ساڈے بھراہیوے۔ ٹھڈھے دل نال آپ وچار کرو۔
بلکھے شاہ، شاہ حسین، وارث شاہ، گرو نانک، میاں محمد بخش،..... کوں تساں
آپ پنجاب نکالاڈے ڈتے..... تہاڈے نصاب اچوں سندھ وادی دے
صوفی غائب ان۔ محض مزاراں ایچ ستے پئین..... تہاڈی قومی زبان اڑ دو

اے۔ نتیجتاً صوفیاں دی زبان اچ تعلیمی نصاب نہ ہووٹ پاروں پنجاب اندر
 رواداری دا کلچر مک ستے..... ساڈے کول صوفیاں ڈتی بھر پی دا، رواداری دا
 کلچر ہے پیا..... اکھے بھراواں نال گالھ مہاڑ کیوں نہ تھیںسی۔ جڈاں
 تہاڈے کول صوفیاں ڈتا پیار محبت، رواداری دا کلچر دوبارہ پیدا تھیںسی
 اُڑو دی جاہ، نصاب آپنی ماء بولی اچ ستریسوتاں ضرور گالھ
 تھیںسی.....“

سوا نیزے تے سمجھ ہی۔ سیہوٹ شریف (سیوستان) وٹخ
 پچو ہے۔ سراں ڈوپہراں جیڈا اُچا قلندر داروضہ تے علم پرے کنوں مست
 موالیاں کول آپ دو چھکن پئے۔ مخلوق دا جنگل جھاگدے، مساپیں درگاہ
 اچ قدم رکھن جوکے وٹخ تھیوسے۔ چنگی بھلی گرمی اچ درگاہ دا فرش
 ٹھڈھا لکڑ ہووے۔ تریمتیں مرد، مرقد تے غلاب دے پھلاں دی برسات
 کرن پئے۔ ہک پاسے مرد، ڈو جھے پاسوں تریمتیں۔ دھمال پاء مخلوق، تھکڑ
 داناں نہ پئی گھنے۔ عجب وجد اور مستی داسماں ہووے.....

”دم مست قلندر مست، سخی شہباز قلندر مست.....“

چودھار مستی ہی مستی ہی۔

کاٹھی دی جالی دے فریم اندر، ہک لمبا اُچا سونے دا خوب صورت
 دروازہ ہا۔ اور ڈیکھن لائق۔ اکھے شہنشاہ ایران، سونے دے ڈو دروازے

اور مہمان نواز۔ لاڑکانہ دے کئی یادگار جاہیں ڈٹھیاں۔ مگر ہک قابل ذکر ادارے دا ذکر ضروری اے:

”سر شاہ نواز بھٹو میموریل لائبریری“۔ لائبریری دی بنیاد 1974ء ایچ پی ہئی۔ ڈو، اڈھائی ایکڑ تے محیط اے..... کشادہ اور خوب صورت بلڈنگ..... آسیوں پاسیوں ترائے وسیع سرسبز لان.....

1977ء دے مارشل لاء دے دوران، لائبریری ختم کر ڈتی گئی۔ لائبریری بلڈنگ ایچ ”ملٹری کورٹ“ قائم تھی گئی۔ ڈسٹن، ڈائریکٹر لائبریری، وقار کلاسرو دا:

”اکھے، ہک نیک بانھاں اللہ دا، ضیاء دور ایچ ڈی۔ سی لاڑکا ٹو آن لکھا۔ علم دوست، وطن دوست محمد ہاشم میمن، اٹکل نال صوابدیدی اختیار راہیں ”ملٹری کورٹ“ دا خاتمہ چا کیتا۔ لائبریری دا مرتبہ دوبارہ بحال چا کیتس..... دوران سروس ہاشم میمن بے شک بگڑے وات ریہا۔ مگر مارشل لاء سرکارا بگوں سندھی ماہٹوں ڈٹ بگیا۔ لاڑکا ٹو دے علم دوست لوک، ایچ وی آپنے محسن کوں بھلے نہیں..... اوندی کھلدی مسکدی وڈی ساری قد آدم تصویر، لائبریری اندر سندھیاں ولوں محبت دی گواہی اے..... مکمل ایئر کنڈیشنڈ لائبریری بلڈنگ اندر 7 ریفرنس ہال ہن..... ہک آڈیٹوریم..... ہک E لائبریری سیکشن۔ لنگولن کارنر۔ سی ایس ایس، پی سی ایس، سانگے ڈو نویکلے علیحدہ علیحدہ سیکشن..... ہک گرلز سیکشن۔ ہک چلڈرن سیکشن۔ نال

وقت دے وزیر اعظم کوں تحفہ کیے ہن۔ ہک لہور اچ داتا گنج بخش دے
مزار تے ونج لگا۔ ڈوجھا، سخی لعل شہباز قلندر دی درگاہ داسنگھار بٹیا۔

آہدن، سید محمد عثمان مروندی 15 ویں صدی اچ، 25 سال دی عمر
اچ ایران توں کے مروند (قندھار) اپڑیا۔ اُتھوں ہندوستان آیا۔ علم و فیض
دے ابتدائی منزلاں ملتان اور اچ شریف اچوں طے کریندا سیوستان آن
پجیا۔ سندھودی پچھا دھی من تے مچ آن لائیس۔

آہدن: قلندر دے مچ دی مشال، سندھ وادی دے ہر شاہراہ اچ
تائیں پورا سال جوت جگائی پئی راہندی اے۔ ہر بندہ بشر درگاہ تے آپٹا
آپٹا مذہب عقیدہ ہک پاسے رکھ..... وجد، مستی اچ اجتماعی دھمال کھیڈا
ڈس دے۔

”حیدریم قلندر مستم
بندہ مرتضیٰ علی ہستم
پیشوائے کوئے رنداں ام
کہ سگ شیر یزاد ام“

چانڈکا ابگی منزل ہئی۔ چانڈکا، اچ دا لاڑکا ٹو ہے۔ لاڑکا ٹو یا
لاڑکانہ پکوانام ہے۔ شاہر صاف ستھرا۔ لوک ملوک مزاج دے۔ ملاوڑے

شرارتاں کرن ودے..... دل تے ہتھ رکھ کے زائرین قطار در قطار درگاہ
اندر وڑن پئے۔ شہیداں دے قبریں نال منجھی ماندی مخلوق اللہ دی،
ڈسکیاں بھرے کھڑی..... رووے کھڑی..... پھل نیرے کھڑی.....
قطرے جیڈے ڈو جوان پتر، چن ورگی راٹی دھی، آتے جگ جہان تو
وکرے پئے کوں اکھیں اگوں قتل تھیندا، ڈیکھن آلی بی بی نصرت.....
لگے قبر دے بہروں آپرے جھلیندی کھڑی اے..... محسوس کر کے دل مٹھ ایچ
آ گیا۔ اگوں اساں سٹے بے شمار مکاٹی، شرمندہ لکھن کھڑے.....

ترمدیاں اکھیں نال لتاں گھلیندے، لڑکھڑاندے، مساپیں بہر
نکلو سے..... روئے اگوں چار دیواری اندر، پال پلوڑے اُونویں کھلدے
ہسدے معصوم شرارتاں کرن ودے..... معصوم شرارتاں دوبارہ ڈیکھتے
مساپیں ہوش ٹکائے ولے.....

کار ساز دے شہید وی اُتھاپیں نال بہروں حاٹے ایچ سٹے پئین۔
اُنہاں کوں وِج مکاٹ ڈتا:

”گروہی دے جان نثارو!! راٹی شہید، اور اوندے پیو، بھراواں
کوں وسیب بھلیا نہیں..... شہیداں دے قاتل جگ جہان ایچ مونہہ
مکالے گھن، لگدے ودن۔ تہاڈے وارث تے تساں آپ سرخرو ہووے
پئے.....“

اوندے اُتے ہک پاسوں شہنشاہِ ایران رضا شاہ پہلوی اور ڈو جھے پاسوں
وقت دے وزیر اعظم ذوالفقار علی بھٹو دی شبیہ، براس تے کندہ ہن۔
آکھن میوزیم گائیڈ دا:

”1974ء ایچ، چوڈھویں دی ہک چندرات، ڈو ہمسائیہ ملخاں
دے ڈو سوچن ہار نیہڑاں (Land Marks) پوری رات جاگ کے
گزاری..... اکھے، خطے دے روشن مستقبل اور ایندی آزادی ترقی، امن
شانتی سانگے، اوڈو وہائیں ہم خیال تھئے ہن.....“

پروفیسر سبطین دی گاڈی، آپ دوسڈے پئی۔ ٹرن ہن وپار تھی
گیا ہا۔ امبروداں دے باغاں دی مسلسل میل ہا، میل لمبی سُرنگ اندر
اندھاری سڑک۔

ایں رات روک کالی سڑک تے اڈ دی کار، آخر کار گڑھی خدا بخش
دے نیڑے ونج تھی۔ پرے کنوں ہک وسیع میدان ایچ گڑھی دا تریں
گنبدیں آلا چٹا چمکدار روشن روضہ نظریا۔ روضے اگوں بریک ونج لگی۔ چار
دیواری اندروڑن ٹو پیلھے بازار..... جیویں بھٹ شاہ تے سیہون شریف
دے درگاہیں اگوں ڈٹھی آندے ہاسے۔ پھلاں دے ڈھگ..... مکھائے
، لاجی دانیاں دے شال سجے پئے ہوون..... چار دیواری اندروڑوں تاں
روضے اگوں وسیع میدان ایچ ہال پلوڑے، چھوئیریں چھوہر معصوم

دھاوٹ لٹو کشادہ حوض، غسل خانے..... کہیں کال کریہہ دی اہو نہی پیش
 بندی سانگے اناج داوڈا سارا گودام..... مراقبہ کیتے، پنڈیتیاں عبادت
 گاہیں..... تاں کیتے مہذب مویاں دے تمدن دے نشا بر نشان، دنیا کوں
 آپ دو متوجہ کیتا۔ عالمی ادارے اپں جہان حیرت کوں جھولی چا گھدے
 -مراد: UNO

میوزیم دے گائیڈ، دڑو تو حاصل شدہ سنبھارا اور پئے نوادرات
 راہیں انڈس ویلی دے وڈے موکلے گھیر، اتے ارتقاء بارے ڈس کے
 یا تریاں کوں حیران کرڈتا..... اکھے ایس تہذیب دے گھیر کوں مچھن اتے
 ایندی وسعت دا اندازہ جغرافیہ دا علم جاٹن آ لے لوکاں کوں تھیندے
 کالی بانگن (انڈیا)، ہڑپہ، گمل دریا دی من نال اُبھے دمان اچ رام
 ڈھیری (دیرہ اسماعیل خان)..... رام ڈھیری تے ہڑپہ کوں ملحوظ رکھجے۔
 انہاں جاہیں دے وچال، 6 ہزار سال تو ہک جیندا جاگدا شاہر کھڑے۔
 ایہ مولتان اے..... جنوب دو ٹر پوواں تاں روہی اندر موئے ہاکڑا
 (سرسوتی) دریا دے سکے پچ اچ بے شمار آثار پئین تھئے۔ ست دریاواں دی
 ایہ سرزمین موئن جو دڑو تو سمندر تک سندھ وادی دا جغرافیہ ہے۔ اور ہک مکمل
 تہذیب دا سماجی یونٹ.....

موئن جو دڑو ریسٹ ہاؤس سانویں ہک ٹاور، گائیڈ دکھایا۔

و کھرا نیوز پیپر سیکشن..... تقریباً سو لکھ کتاباں سلیقے نال ہک وسیع ہال کمرے
 وچ مربوط ستھیاں پئین۔ لائبریری دے تمام گوشے ڈیکھ کے ہاں ٹھر گیا
 ایہ جاں کے مزید بخشی تھئی، تقریباً 3 ہزار طالب علم روزانہ اتھوں فیض
 یاب تھیندن..... لائبریری دا قابل عمل انتظام ڈیکھتے ہوں ہی بخشی تھئی۔
 لائبریری دا سٹھا انتظام ڈیکھتے مہاندرے ماہٹوں: وقار کلاسرو دی اساں
 چار جٹیاں حوصلہ افزائی کیتی۔

راتیں موئن جو دڑو ریسٹ ہاؤس دے عملے یاتریاں دا استقبال
 کیتا۔ پروفیسر سبطین سرگاٹی دے ہک سعادت مند شاگرد، چوہدری
 امتیاز (بینکار) شب گزاری دا ایہ انتظام پیلھے دا کراڈتا ہئی..... آرام دہ
 ، صاف ستھری جاہ تے رات دی پرسکون نندر توں باد، یاتریاں فجر نال سمجھ
 دیو تا کوں مویاں دے دڑے اتوں اُبھر دا ونج ڈٹھا..... چوانہاں چنڈی دید
 بھنوائی۔ معمولی کھیر، منظر نامے کوں خٹکائی کھڑی ہووے..... دڑے دے
 آثار اندر مونجھ وات گھمیاں چالیں نیر و ہاون کھڑیاں۔ مکائی پیاں
 لکھن..... لگے، صدیاں کنوں موئے شاہر دے غم توں بہر نہیں پیاں
 آندیاں..... چودھار نبھا کے بار بار ڈٹھا۔ اندازہ تھیا۔ آج دے کنیں جدید
 پلانڈشی ٹو موئن جو دڑو زیادہ متمدن شاہر ہئی۔ گلیاں مکاناں دی کاتر
 دیہتر کمال دی ہئی۔ چدے ریڑھ نکاسی دا انتظام۔ شاہر دے ادھ وچالے

”جیہڑے قتل تھے اُنہاں پھل چاتے
جیہڑا قتل تھیا، اوندے پیو ڈاڈے
جیہڑا قتل تھیا اوندی آل اولاد
کوئی ویس جیوٹ دے اُن پاتے

جیہڑا قتل تھیا اوندے قصے تھے
اُنہاں قصیاں دی ہک رمز الگ
ساکوں پکھ ہزاراں اُن لاتے

جیہڑا قتل تھیا، اوندی گالھ ٹری
ایں گالھ وچوں کوئی عاشق ہے
جئیں لاتا ہے ساکوں رنگ آتے

“

گڑھی دے آزرده ماحول اتلا مونجھا ماندا کیتا۔ گھنٹے ڈڈھ دے
سکھرتک، سفر دے دوران چاریا تریاں لپ نہ چولے۔ موٹروے انٹر چینج
تے چڑھدی جاہ، چپ اُن تڑٹی۔

”رکھیو سائیں دے خاب دے باد، جوگی دے آپٹے خاب بارے

بھیڑاں، بکریاں دا ”ٹرٹی ٹیکس“ ہا..... ایندی امارت دا بندہ اندازہ لاوے
، جیندی تہڈ تے بہاول پور شاہر، اور رحیم یار خان، بہاول نگر اچ بے شمار
ادارے اُسرے:

1886ء اچ بہاول وکٹوریہ ہسپتال بٹیا۔ اوں وقت دی ریاست
دی آبادی سانگے، ایہ وڈا ہسپتال ہئی..... بہاول پور دی عالی شان سنٹرل
لابریری..... 1924ء اچ بٹی..... پاکستان بٹن ٹو باد ایندے بے شمار قیمتی
، نادر کتاباں اور نایاب مخطوطے لاہور پوچج گئے۔ ایس ایہ علمی خزانہ تاراج تھی
گیا..... ڈرنگ سٹیڈیم ایٹلا وسیع و عریض ہا، جتھاں 1960ء دے ڈہاکے
تک انٹرنیشنل ٹیسٹ کرکٹ میچ تھیندے ہن۔ اچ اتھاں ٹی 20 کرکٹ میچ
تک نہیں تھی سنگھدے..... لاہور تو وڈا چڑیا گھروی بہاول پور ریاست دے
شہریاں دی تفریح سانگے جوڑیا گیا..... ترائے سالہ ڈاکٹری تعلیم
(LSMF) دا ادارہ وی بہاول پور اچ بٹیا گیا، جیہڑا قائد اعظم میڈیکل کالج
دے وجود توٹی فنکشنل ریہا پیا۔ جتھاں روہی تھل دمان دے ذہین نوجوان،
طب دی جدید تعلیم حاصل آن کریندے ہن..... 1878ء اچ ستلج دریا
تے ٹرین دا پک کلو میٹر لمبا پل بٹیا..... 1886ء اچ (SE) کالج دی بٹیا
پئی..... 1925ء اچ اسلامیہ یونیورسٹی بٹائی گئی..... اپچی سن کالج لاہور
سنواں صادق پبلک سکول وی بہاول پور شاہر اچ نشا برکھڑے تھیا.....
ایں طرز دے کئی ہئے جدید ادارے وی چولستان دے ٹرٹی ٹیکس

”پچھدے پنج راتیں گزر گئیں..... مرشد قسم چاتی ودئے، آپٹا خاب ڈسا
نہیں.....“

ماحول کوں خوشگوار بٹاؤن لئو سیفی اشارتا گالھ چولی:
میرانی تے پروفیسروی اوندی تائید کیتی۔ مگر جوگی چٹکی بھلی وسا
موری وات ہئی۔ چپ پٹھار یہا.....

جیویں ”کموں شہید“ داسائن بورڈ اوں پڑھیا:
پتہ لکھیس، بہاولپور ڈویژن شروتھی گئے۔ روہی دی حد ایچ وڑدے
پیوں..... روہی دی امارت تصور ایچ آگئیس۔ ٹھڈھاساہ بھر، سنگت کوں
ڈسیندے:

ڈوجھی جنگِ عظیم جاری ہئی۔ جنگی اخراجات تو، انگریز سامراج
پھکڑتھی گیا ہا۔ ہندوستان ایچ تقریباً 5 سونوالبی ریاستاں اتے راجواڑے
ہن۔ انگریز سب نواباں، راجیاں دی کچی تے نونہہ ڈے کراہیں قرض
منگیا۔ ایہ ریکارڈ دی گالھ ہیوے یار..... سب توں ودھیک قرض دی رقم
بہاول پور ریاست، انگریز کوں ڈتی..... سوچن دی گالھ اے۔ اتنی ڈھیر
ساری رقم ریاستی خزانے ایچ کتھوں جمع تھیندی ہئی۔ لُش پش ترقی دے
دلدادہ دوستاں کوں معلوم ہووٹا چاہیدے۔ اوں ویلے ریاست دے ریونیو
دا وڈا ذریعہ روہی چولستان ایچ چرٹن آ لے ہزاراں ڈاچیاں، ہگوس،

نال اُسریے ہن..... کوئی سمجھے تاں بہاول پور وسیب دی ہک نمائندہ خشتال
قومی ریاست ہئی.....

وسیب دے تمام نیلی سلہ دے عالی شان چشتی درگاہیں ریاست
دے ریونیو دا کرشمہ ہن، اُتے نواباں دی عقیدت دا اظہار..... لیکن
روہیلیاں بارے نوابین، اور پنجاب سرکار، انگریز سامراج اور پاک فوج
دے رویے اچ فرق نہیں ڈسدا۔ ”پاک فوج“ اُچ چولستان اُتے تھل دی
لگھاں ایکڑ زمین تے کارپوریٹ فارمنگ دی آڑ اچ تل وطنیاں کوں آپنی
دھرتی تُو بے زمین کر ڈتے.....

کلہوڑے نواباں، آپنی عشرت سانگے کئی محل ماڑیاں وی
جوڑے:

صادق گڑھ پیلس، دیر انواب اچ اے..... دربار محل تے نور محل
بہاول پور شاہر اچ ہن..... اچ کل بہاول پور دے ایہ عالی شان نوابی
محلات خاکی وردی پاتی کھرن.....

روہی اچ 1920ء دی ”ستلج ویلی“ نہر مہا بے زمیناں تُو آبیانے،
مالیے اور ریٹ دی مد اچ اوں وقت ریونیو دا 40 فی صد جمع تھیند اہا جب کہ
ریاست دا 60 فی صد ”بڑنی“ ڈیون آ لے روہیلے ادا کریندے ہن.....
روہیلے اچ کنگلے تھی گھروں بے گھر، پورھے مزدوری ہوئے، اچ شاہر شاہر
در بدر، خاک پسر ہن۔ روہی چولستان دیاں ملوک زادیاں، اچ ”ماسیاں“

بے وطن تھی کراچی، لاہور، اسلام آباد اندرون دہلی امراء دے تھاں تھیں
دھونڈیاں و دھنیں.....

وڈ ٹو پیلھے دُولے سائیں آپ وی روہیلیاں دا آپنی زمین تے
حق مکاڈ تاہی۔ بھی روہیلے تاں محض مال مویشی دے چھیڑوان۔ وای
رنگڑی دا تجربہ کوئے تھے۔ لہذا نواب صاحب انگریز دے آکھے تے پوادھ
دے ”تجربہ کار“ بھونیں کاراں کوں ریاست دی 60 فی صد زمین دان چا
کیتی.....

ایہ منظر نامہ شہیت روہی دے صوفی شاعر اگروں، ستلج ویلی کینال تو
پیلھے داہی پیا۔ ریاست اندر انگریز دے اثرات اور مداخلت کوں اوں
بھانپ گھداہی۔ خواجہ غلام فرید سائیں، ریاست دے نواب دا مرشد وی
ہی۔ خواجہ سائیں ریاستی امارت دے مزے آپ وی بے شک خوب
ہنڈائے۔ مگر روہی نال عشق مہا بے اور آپنی پیش بینی راہیں آپنے مرید
نواب آف بہاول پور کوں رکڑوا ہو کیتا ہس چا:

”صبح صادق صاحبی ماٹے

پاء سہرے گانے گاہنے

سجھوں پھلوں سچھ سہا توں

بخت تے تخت کوں جوڑ چھکا توں

اچ سکھ ویاس (بیاس دریا) چھیکدی ساہ آگھندا ہئی۔ پتہ ہوویہے !!.....
 نہر آون تُو پیلھے اے ہار جنگل نال سیتی پئی ہئی..... سرسبز ہئی..... تھل روہی
 چولستان روک راوا مال مویشی دی وسیع چراگاہ ہئی۔ نہر تُو بادا نگریز ایندی ونڈ
 ولچھ کیتی۔ کیویں؟؟ ذرا سوچو!!

اساڈی ہک مقامی متل اے:

”چوری دے تھان تے ڈانگاں دے گز“

راوی دریادی ڈھاء نال دوآبہ دے کاشت کار، اکھے متاثر تھئے،
 اُون ایلے۔ انگریز ہک تے ڈاہ دے تناسب نال چوراں آلا ”گز“ گھڑیا۔
 جیندا ہک ایکڑ دوآبے اچ دریا بُردتھیا، اُون کون راوے اچ ڈاہ ایکڑ زمین
 کچھ ڈٹس..... ملتان نال میلیسی واڑی، جہانیاں منڈی اتے اوندے نال
 گاڈھواں خانیوال دالما پچھا دھی علاقہ اُچ دوآبے دی مخلوق نال ستھیا پئے
 مزید ملاحظہ کرو، انگریز بادشاہ دا ”انصاف“!! راوے دے سارے
 ساڈے رائے، ملک، مہر، سید، مخدوم، خان پٹھاں..... موجودہ معززین
 دے پیوڈاڈیاں کون ”وفاداری“ وٹوں گھوڑے بھانجریب نال ریوڑیاں
 کوڈیاں روک ادھاراوا ونڈتج گیا۔ جیویں انگریز ایہ ملخ ولایت اچوں نال
 چا آیا ہووے..... ٹوٹا بھورا بچدی زمین دا، مال مویشی دے ”بڑنی“
 رسیداں ثبوت طور ڈیکھ کراہیں مقامی چھیڑو چرواہیاں کون خیریت روک
 ڈات کیش..... بھوں بھگل روک رو پچڑ انگریز دی اندھی بے برواری

آپے ملک کوں آپ وسا ٹوں
پٹ انگریزی تھائے

افسوس! روہی دیاں زمیناں اہج وردی تے تمغیاں وٹوں
آگھیندیاں پنہیں..... ریاست پاکستان اور پنجاب، روہیلیاں داروہی دی
زمین اُتے حق، ہمیشاں کیستے ختم چا کیتے..... بے سیتے تلو چڑ روہیلے، ستلج ویلی
نہر آون تولاہ ہن توٹی بے تڑ، بے زمین ہن پے..... ایہ ہئی روہی دی
کلبھوکی امارت دی مختصر روداد۔ تے روہیلیاں دی اہو کی بگھ ننگ داسچا
قصہ.....

”اچھا!!!“

حیرانی اچ ہم سفریا تریاں آکھیں ٹوٹن دی ناکام کوشش کیتی.....
ایہ توٹی بہاول پور دا انٹر چینج آگیا ہا۔ کچھلی سیٹ تے سوہنے
منڈے تے پروفیسر سبطین دے اکھیں آپے کھل گیاں..... اہگوں ستلج دی
سچی من دے آثار نشا برتھیون پے.....

ہن لیکچر روک جوگی آپٹی گالھ ہڈھائی۔ ستلج تے راوی وچال
پرائی بارکوں راوا آہدن۔ کنیں زمانے راوی ملتان دے ٹھیک نالوں وگد اہا۔
ونڈ تو تقریباً دہی صدی اگے نہری نظام ٹو پیلھے ستلج تے راوی دے آدھل

اگوس اڈ پڈ گئے۔ راواروہی ڈو نہیں بھین بھر اوس۔
خواجه غلام فرید سائیں راوے بارے کئی جاہ ذکر کیتے۔

”گیا رول راول وچ روہی راوے
نہ یار ملدا نہ موت آوے“

”کموں شہید“ تولا، ملتان موٹر وے انٹر چینج تک جوگی، ترائے
یا تریاں دا چیتا چٹنی کیتی آیا۔

”آہدن، ہڈھپے اچ بندے دے لنگ پیٹے تھی ویندن۔ بچی ہچی
طاقت زبان اچ آویندی اے.....“
ہڈھڑے جوگی آپو چاٹ گنگلو و آں تو مٹی لہائی:
”نہ سیں نہ!! ہتھوں ساڈی معلومات ودھائے وے..... سٹیرنگ
تے اگھلا کن بچایا ہوے.....“
سیفی خان جوگی دی ڈرائیور سیٹ تو دل رکھنی کیتی:

چناب دریا تے ہیڈ محمد آلا ٹپن سیتی، جوگی کوں گھل ویڑھ گھدا۔
اگلی سیٹ تے اگھلا وٹ لگ پایا۔ پچھلی سیٹ تو پروفیسر مونڈھا چاپ کے چٹے

پاکستان دے شرقی پنجاب دے ”آبادکار بھرانواں“ کوں آسان شرائط تے
 الاٹ تھئی، گئی..... انہاں شرائط تے کمیں ہک تھلو چڑ بے زمین کوں بھونیں
 نہ مل سٹھئی..... ایہ ریکارڈ دی گالھ اے..... نتیجہ ایہ تھئے، 1950ء دی ایس
 نہر توباد مقامی تے غیر مقامی دے درمیان معاشرتی، معاشی، ڈیموگرافک
 آپرپ ڈینہہ پہ ڈینہہ ودھدا پئے..... تل وطنیاں ایچ غریبی مسلسل ڈھاء
 لائی کھڑی اے..... منصوبہ ساز تھل ایچ ”سبز انقلاب“ دی عجب توجیح
 ڈیندن..... اکھے تھل بر بیابان، بے آب و گیاہ ہئی۔ ایندی خوشحالی سانگے
 نہر دا منصوبہ ضروری ہا..... من گھدا ضروری ہئی۔ لیکن تھل کینال پٹھ آوٹ
 آلی زمین دی تقسیم دا طریقہ، کیہڑے انصاف تے مبنی ہا؟؟.....
 منصوبہ سازاں کوں کون ڈساوے:

روہی، راوا، تھروانگوں ایہ تھل بر بیابان نہی۔ بے بہا جنگل تے مال
 مویشی دی دولت نال ایہ علاقہ صدیاں توش خوشحال ہئی پیا۔ ایہ خطہ ہزاراں
 مال مویشیاں دی بھرپور اور مکمل جڑہ ہئی۔

”ساڈے تھل براتاں وٹڈے

ساڈا ملخ کچھی دی چاندنی

ساڈا لکھ لڑھیندا سندھ

اساں بھاگ ونداں دے بھاگ وند

1994ء ایچ ”گریٹر تھل“ ہک تحقیقی نوحہ اؤں جوان چھاپ ڈکھایا۔
اور اساں بے خبر تھلو چڑاں دے اکھیں بھراڈتیاں.....

پتہ لکھیا:

تھل دی ”ترقی“ دا منصوبہ، تھل ڈویلپمنٹ ایکٹ سانگے وجود ایچ
آیا ہا۔ تہاں سنوئیں پڑھے لکھے دوستاں کوں، آپ پتہ ہوسی۔ جُغرافیائی طور
تے تھل آپ ہک مکمل ارضی اور ثقافتی یونٹ ہووٹ دے باوجود انتظامی لحاظ
نال 6 ضلعیاں ایچ تقسیم اے..... چولستان، راوے نال ڈڈھپ انگریز
ہتھوں شرو تھیا۔ افسوس دی گالھ تاں ایہ ہے، تھل دی لٹ پٹ ”مملکت
خداداد“ دے آپٹیاں ہتھوں تھئی۔ انگریز تاں زمین دی تقسیم ریوڑیاں
کوڈیاں روک کیتی۔ کنیں کوں تھولی ڈتی۔ کنیں کوں زیادہ۔ کنیں نال وانج
کیتس.....

لہور دے حکمراناں تاں تھل دی زمین، چھوٹے وڈے تھلو چڑ
زمیندار کوں بغیر کنیں معاوضے دے پیلھے کھس گھدی..... تھل اتھارٹی
ایکٹ دی روشنی ایچ آپٹی ذاتی ملکیت دی واپسی کیتے، تھلو چڑ زمین دار کوں
وَت آپٹے کلیم داخل کرٹے پئے۔ ذاتی ادھ پچدھی زمین دی واپسی
70 سال گزرٹ دے باد، ہالے وی ممکن نہیں تھئی..... تھلو چڑ آپٹی زمین
کھسوا کے بے تڑتھیا پٹھئے..... اتجھیں اندھیر نگری پورے پاکستان ایچ بیا
کتھائیں نہیں نظر دی..... تقریباً ڈاھ لکھ ایکڑ ارضی دادنی مفت کھس کے

کوں جگاڑتا:

”اُکھے، ملتان تو ٹی سا کوں جگاڑے وے سائیں.....“
 ”ہن ساڈی واری آگئی وے..... روہی راوادے حالات سٹے
 سے..... تھل وڑدے پیوں..... ایندے بارے وی کجھ ڈسوہا چا.....“
 جوگی کھل پیا:
 اوں تھل بارے پک قطعہ سٹوا کے اختصار دی کوشش کر ڈھئی:

”کوئی نخی ہی جیہڑی اپٹے نال منائی نہیں
 کوئی غم ہا، جیہڑا دل اپٹے تے رکھیا نہیں
 کوئی تارا ہا وڈے ویلے دا ایہ تھل اپٹا
 ایویں ٹمک پیا اکھ اپٹی چوکنیں تگیا نہیں“

مگر دوست تھل نال ”ترقی“ دے ناں تے ہتھ تھیون دی تفصیل
 سٹن چاہندے ہن۔۔۔

”اُکھے، تھل ککھا میڈا نہیں یار، تہاڈا وی تاں ہے جیوو ہووو
“ ایندے بارے تہا کوں آپ کوں ٹوہ کرنی چاہیدی ہے.....“
 سا کوں ساڈے تل دے پک سجاک پروفیسر اکرم میراٹی تو سکھن
 دی لوڑاے..... تھل بارے پروفیسر چنگی بھلی پٹ پھرول کیتی.....

(7)

اُج شام وی ساندولب نیلم تے کچا ہری اے..... ہماچہ سنگت کٹھی
ہے۔ چاہ دا آرڈر، بابر انصاری گھن گئے۔ جوگی دے خاب دا ہن متفقہ
مطالبہ و ت میدان اِج آگئے:

”جیویں رکھیو سائیں دا خاب، مٹھی گیٹ ہاؤس اِج سٹیا ہاسے۔
اُونویں تھل اِج ڈٹھا، آپٹا خاب اُج گا ہروہا سائیں!!“
ہتھ پنھ جوگی مُسکیا:

”خاب سٹوینداں، سٹوینداں..... ضرور سٹوینداں..... مارکا
!!.....“

”..... ذرا صبر کرو، لیکن آپٹا مطالبہ وی اگر پیلھے منوہا چا، تاں تہاڈی
ساریاں دی نیک ہوسی.....“
اَکھے حکم!!

”اقبال نسیم دی شاعری کڈو کٹی سٹی ہاسے..... اُج نسیم آپٹی
شاعری سٹواوے ہاچا..... ایہا ارداس اے۔“

ساڈی پد میں ہک ہک جند

مسلل الیندے الیندے جوگی دا سنگھ سک گیا۔ دوستاں
کنوں چلدی کار اچ پاٹی دا گھٹ منگیس۔ ترہیاں دوستاں رل کے،
تھینک یو کیتا۔

سفر بنے لگا ودا ہا..... ترہیاں یا تریاں وت جوگی اگوں مطالبہ جڑ
ڈتا:

”ہن تان سائیں آپٹا خاب سٹوا و ہا چا.....“ تھولی دیر اچ لیہ
پچن آ لے سے.....“

”دوستاں دا مطالبہ سر اکھیں تے.....“ ہمت سمجھو ہڈھڑے جوگی
دی..... سارے راہ مسلل الیندے آئے..... یقین کرو ہن ہٹ پئے
وے.....“

نسیم ہک ڈو ڈو ہڑے سٹوا کے، سر بوا یا چا..... شیت اُوکوں وی
 اُج جوگی دے خاب اُج زیادہ دلچسپی ہئی..... خوب صورت ڈو ہڑے سُن
 کے، جوگی فوراً ویلن جھلی گیا:

”یا ترا تے ٹرن تُو پیلھی رات، مر کھڑی اماں سہین خاب اُج
 آڈ کھالی ڈیندی اے..... گلہ کریندی اے، پچڑا!! آکھاتاں تُوں گھٹ
 منیند میں..... وت وی آہدی ہاں:

آپٹا پرایا جون وی پارت ڈیوی، ہمیشاں سوکھی کریں پچڑا..... آپٹے
 نانکیاں دی..... آپٹے گند لے بھرانواں دی پارت ہووی..... تھل اُج نہر
 آوٹ تُو باد، آپٹے وطن ڈیس اُج او نگو سانویں بے تڑے تھی اُج تک
 رُلدے ودن.....“

ولد اڈیون لٹو ہالے وات کھلیند اودا ہم، اکھ کھل گئی..... فجر نال
 سفر تے ٹر پو سے..... سندھ یا ترادے دوران آپٹا خاب مسلسل دھیان اُج
 رہیا پیا..... تے سارے رستے تعبیر دی چیرھی گنڈھ کھلیندے گزری
 بھلا تھیوے اللہ رکھیو کھو سودا..... جیندے خاب اُج ننگر پار کر دے
 پہاڑاں ڈتی پارت سُن کے، آپٹے خاب دی چیرھی گنڈھ ونج کھلی، تے

کارون جھر

جین مندر ننگر پارکر

اللہ رکھیو کھوسو

بندہ ہولا پھل تھی بکيا.....“

ہماچہ سنگت خاب راہیں ڈتیاں، اماں سین تے رکھو سائیں دیاں
پارتاں تے کوئی تبصرہ نہ کیتا..... چپ چاپ اٹھی کے سب گھری گھر
جُل روانہ تھئے.....

مزارخان

